

ПРОМІНЬ

З М І С Т.

1. З новим життям.
2. *Гр. Чупринка*. Гість-метелик.
3. „ Панна Оса.
4. *В. Винниченко*. Записки Кирпатого Мефистофеля (продовис).
5. *Христя Алчевська*. Як тихо.
6. *Вячеслав П—ко*. Сосна.
7. *М. Грушевський*. На страшний суд.
8. *О. Саліновський*. Російська революція
9. *Др. Ів. Д.* Мої спомни.
10. *П. Тичина*. Іще пташки в дзвінких піснях.
11. *Беско-Степ*. Сполохаїі міна.
12. *Я. Мамонтовъ*. Передъ тихою при станью.
13. *Я. Мамонтовъ*. Не любовъ.
14. *С. Гр—ко*. Без надії.
15. *М. Грушевський*. Чергова справа.
16. Огляд преса.
17. До питання про українську школу.
18. *М. Новицький*. На „Зеленім Клину“.
19. Хроніка.
20. Бібліографія.
21. Оголошення.

№ 3-4

Березіль 1917 року.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Ціна окремого числа 50 коп.

Москва.

Приймається передплата на 1917 рік
НА УКРАЇНСЬКИЙ БЕЗПАРТІЙНИЙ, ПОСТУПОВО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ
Т И Ж Н Е В И К
ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ, МИСТЕЦТВА Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ

„ПРОМІНЬ“

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ: на рік (ВІД СІЧНЯ ДО КІНЦЯ ГРУДНЯ 1917 РОКУ) 8 р. на пів року (ДО КІНЦЯ ЧЕРВНЯ 1917 РОКУ) 4 р. 50 к., на три місяці (ДО КІНЦЯ БЕРЕЗІЛЯ 1917 РОКУ) 2 р. 50 к., на два місяці 1 р. 25 к.

Для народніх учителів, сільського духовенства, молодшого земського медичного персоналу, учнів, робітників і селян, коли вони звертаються безпосередньо в контору, передплата на рік 7 р.

Хто прислав передплату на рік до 1-го листопаду 1917 року і дістав № 1—4, коли дошло 1 50 к., буде діставати часопись до кінця 1917 року, хто не дістав № 1, доплатить 1 р. 20 к., хто не дістав № 1—4, доплатить 80 к. Так само хто прислав передплату на півроку, до кінця квітня 1917 р., а схоче діставати до кінця червня. При зміні адреси повинно прислати 25 коп. поштовими марками і подати свою попередню адресу і № бандеролі.

№ 1—4 за 1916 рік розійшлися. В кінці лютого вийде № 3—4 за 1917 р. і далі будуть виходити подвійні номери аж до вирівняння часу. Перші номери за 1917 р. друкуються з запасом і нові передплатники дістануть всі номери.

При всяких запитаннях контора просить надсилати на відповідь марку.

КРІМ КОНТОРИ ПЕРЕДПЛАТА ПРИЙМАЄТЬСЯ В ТАКИХ КНИГАРНЯХ:

Українська книгарня, б-ва „Кієвская Старина“, Кієв, Безаковская, 8.
Крамниця, „Час“, Кієв, Владимирская, №53.
Українська Книгарня, Полтава, д. Ворожейкина, ряд. сь „Европ. гост.“.
Кн. маг. Г. М. Марнезича, Полтава, Б. Котляревського.
Українська Книгарня, Харків, Петровскій пер., № 18.
Українська Книгарня, Петроград, Петроградск. ст., Большой пр., № 1.

Нижинний склад „Слово“, „Кубанського Союзу установ. дрібного кредиту“, Єкатеринодарь.
Українське Т-во „П. освіта“, Ніколаєв, Московская, № 3.
Українська Книгарня „Слово“, Єкатеринослав, Полтавская, № 36.
Українська Книгарня, Кременчуг, Єкатерининская, № 4.
Книгарня „Діло“, Одеса, Преображенская, № 11.

В Москві в книгарнях: *Вольфа* (Кузнецкій Мость), *„Новое Время“* (Неглинний пр), *„Наука“* (Б. Никитская), *„Карбасникова“* і *„Студенч. Издательства“* (Моховая ул.).

КОНТОРА одчинена щодня крім свят від 5 до 7 годин вечора. (Редакція в неділю од 2—4).

Адреса РЕДАКЦІЇ і КОНТОРИ: МОСКВА, **Поварська, 26. 7.**

Телефон 2-46-36 (тільки від 5 до 7 годин вечора).

З огляду на неймовірні труднощі нинішнього набору в російських друкарнях, Редакція просить авторів присилати рукописи написаними **НА МАШИНИЦІ**, а в крайности—великими чіткими буквами, при тому на одному боці аркушу, в противному разі рукописи не приймаються до друку.

Автори, які присилають рукописи перший раз, повинні подавати свої адреси, або на самих рукописах, або в листах, при яких вони надсилаються.

Дописи, на яких нема підписів і адрес їх авторів, не друкуються.

Неприняті рукописи переходять в редакції два місяці, після чого, коли не буде прислано на їх повернення марок, знищуються і з приводу їх редакція в листування не вступає.

ТИЖНЕВИК ПРОМІНЬ ТИЖНЕВИК

літератури, науки, мистецтва й громадського життя.

З новим життям!

Як спорохнявіле, гниле дерево впало під величним, гнівним подихом бурі Революції царське самодержавіє. Віковичне соціально-політичне й правове кріпацтво народу, велика війна, Гришка Распутін, безоглядне нахабство Протопопових, непохитна віра п'яних самодержців у предначертану Богом покірність російського народу, все це і багато инчого підточило старий, обгизаний кров'ю, та злочинствами царський трон.

Росія стоїть на порозі нового ладу, без тронів, без самодержців. Часовий Уряд оповістив скликання Установчого Зібрання на підставі рівного, загального, безпосереднього, таємного виборчого права. Оповіщено волю слова, зібрань, спілок. Перед народами Росії очинено двері в велику майстерню, де буде творитися нове життя. Ми, українці, всією намученою, потоптанною, покривдженою душею нашою рвемось до сих дверей, всіма минулими болями, всіма нашими жертвами з радістю, яку не можна сказати словом, вітаємо величезну подію, що перевернула всю Росію.

Ми віримо, ми хочемо вірити, що ці двері для нас не будуть тісними, ніж для кого будь в державі. Ми сподіваємось, що новий уряд ні одною рисою, ні одним словом не повторить того, що чинив нам старий царський уряд, що проголошені волі слова, зібрань, спілок не будуть для нас поставлені в инчі межі, ніж кому другому. Ми покладемо щирю надію на те, що оповіщене скасування національних обмежень буде здійснено не тільки пасивно, а й активно. Нас обмежено давно, нам одібрано самодержцями сотні літ тому наші права, наші

здобутки політичні та культурні. Чи будуть же скасовані ці обмеження? Чи буде нам повернена наша школа, наша автономія, наше і вселюдське право на самоврядування?

Українці! Таке чи инче розв'язання цього питання залежить не тільки від уряду, а й від нас самих. І найбільш од нас! Ми повинні всіма нашими силами стояти за той лад, який проголошено сучасним Урядом, за ті можливості, які розгортаються перед нами. Ми більше, ніж хто, повинні дбати, щоб скликання Установчого Зібрання було здійснено, ми менше, ніж хто, можемо бажати повернення монархії. Для нас Республіканський устрій Російської Держави є найбільш властивий нашій природі, нашому історичному минулому, нашим майбутнім досягненням.

Від нас залежить, яку силу ми поставимо на оборону, на проведення наших домагань в Установчому Зібранні. Ми маємо як найширше представити голос нашого народу на цьому Зібранні, яке встановить дальший лад і устрій всіх народів Росії. Воля слова, зібрань, воля ширення своїх ідей дає нам можливість боротися з прищепленою віками російському громадянству ідеєю централізму, з неучтвом, забобонами в сфері національного питання.

Українці! Нас тридцять мільонів. Голос нашої нації мусить бути таким же імпазантним, як її великість. Хай кожний свідомий українець до скликання Установчого Зібрання віддасть себе на службу нації. Хай покине свої особисті справи на цей час і пам'ятає тільки те, що такого моменту двічі Україна не матиме. Хай панує в наших душах на сей час тільки громадянин, хай енергія цього служення рідному наро-

дові випромінюється від кожного, як від запаленого смолоскіпу. — Пам'ятаймо, що нам треба боротись не тільки з забобонами чужих, але й з власною темнотою, яку століттями нагнічувало над нашою нацією панування царського самодержавія.

Будьмо смолоскіпами! Будьмо громадянами, щирими синами свого народу. Ідімо на села, на фабрики, заводи, казарми, кан-

целярії, крамниці. Горімо й палаймо, бо темрява, густа, велика і наш народ блукає в ній, як сліпець покинутий поводитарем.

До боротьби, громадяне, за Установче Зібрання, за Всеросійську Демократичну Республіку, за автономію України, за федерацію Росії і за дружнє співжиття всіх націй її.

Гість—метелик.

На столі в моїй кімнаті
У гвоздиках та у м'яті,
Весь в живій зеленій шаті
Труїть серце образ милий.

І на ньому в сю годину,
Оживляючи картину,
Завітавши у хатину,
Сів метелик білокрилий.

Наче вістник нерозгадний
Сів метелик той принадний,
Символ смілий та наглядний
Таємничого єднання.

Цяцька вітру, степу, саду,
Цвіту, пахощів та чаду
Ставить серцеві принаду,
Будить чари хвилювання.

Із-за смерти із-за згуби
Сяє сонцем образ любий,
Знов прекрасні очі й губи
Грають усміхом вітання;

Думка думку плодить, родить,
В серці щастя з горем ходить,
А метелик крильми водить,
Мов звіряє почування.

Гр. Чупринка.

П а н н а о с а.

Буде, буде
Знову грати
Між кленами
Шелестіння
По садочку.

Бубуть люде
Підслухати
Поміж нами
Шепотіння
В холодочку.

На хвилину
Зчервонію,
Як удасться
Ім накинуть
Гострим оком.

Хоч краплину
Я зумію
Випитть щастя
Тай проплинуть
Ненароком.

Од розмови
Я одразу
Над росою,
Над травою
В-мить полину.

Біль любови,
Як образу,
Я осою
Польовою
В тіло кину.

Згниє жертва,
Згубить душу
Од страждання,
Божевілля
Та отрути.

Я ж не мертва,—
Знову мушу
Для кохання
Чару-зілля
Десь добути.

Палом дишу
Над травою,
Над квітками,—
Од загуби
В ліках в'юся.

Душу втішу,
Рани згою
І вустами
Губи в губи,
Палко вп'юся.

Гр. Чупринка.

Записки Кирпатого Мефистофеля.

Р о м а н.

(Продовження).

Я понурий і злий. Кричу без вини на письменодителя, на Миколу і з злістю бачу, що вони від всеї душі ненавидять мене. Письмоводитель іде в якійсь справі і я лишаюсь сам.

Голову ломить і біль переходить в виски. Комусь Микола одчиняє.

Влітає Панас Павлович Кривуля. Не входить, а влітає. Це до того надзвичайно, що я, ще не бачучи, як слід, збентеженого Кривулі, почуваю, що сталося щось катастрофічне.

Завсігди спокійний, до втоми теерезий, чепурний, благообразний, приват-доцент філософії, трошки скептик, але не злий скептик, а удаваний, щоб схвати під сим м'ягкість характеру, якої соромиться, — Панас Павлович в сю мить не то п'яний, не то невмигтий, але виразно і дуже схвильований. Звичайно ретельно зачісане набік, немов жовта шапочка, волосся йому тепер неохайними, злиплими від поту кільцями лежить на чолі. Насмішкувато-добрі, трохи короткозорі очі запалені і обведені оранжевими припухлими повіками напружено й розгублено моргають з-за пенсне, немов туди попала порошок. Усе лице з незайманим румянцем ясного блондина, з м'яким, безвольним носом здається пожованим, брудним і дурноватим.

— Дома?—одривисто кидає він, грудьми налітаючи на мене і машинально тикаючи руку.—Слава Богу. Думав, що не застану.

— Що таке, Панасе Павловичу?—

Я підвожусь, здоровкаюсь і підсуваю йому фотель. Він гепається в його, важко сопучи, й починає шукати хустку по всіх кишенях. Жилетка йому застібнута тільки на горішнього та нижнього гудзика, роззявляється від рухів і видно білизну. Не знайшовши хустки, він забуває про неї й раптом, дуже кліпаючи, дивиться мені в лице. Потім одразу рішучим, грізним, але в той же час немов би зляканим голосом заявляє:

— Годі! Розвожуся з жінкою. Беретесь помагати? Але негайно, негайно! Зараз же, ментально!

— Берусь, Панасе Павловичу.

Я бачу, що говорити йому в сю хвилину про те, що розвод в один мент не робиться, нема ніякої рації.

— Чудово!—грізно стріпує він головою, від чого кільця підстрибують на спітнілому лобі.—Чудово. Буде з мене, буде.

— Що сталося, Панасе Павловичу?

З великими труднощами мені удається вияснити таку річ.

Варвара Хведоровна сьогодні вранці пішла до Олександри Михайлівни, влетіла до неї в хату і вчинила «принципальну» бадачку, на закінчення якої ударила дівчину по лиці. Після того спокійно вернулася на лоно сім'ї, де й стала піджидати Панаса Павловича.

Ждала вона його в озброєнні своєї правоти і приготувавшись як слід, бо знала, що про «балачку» з Олександрою Михайлівною Панасові Павловичу буде відомо раніше, ніж він прийде додому. Дійсно, Панаса Павловича було викликано з гімназії, де він в той час мав лекцію. Він моментально погнав додому страшенно розлючений, з непохитним наміром «убити або принаймні скалічити цю паскудну гадину».

Яким способом він майже п'яним став, про це Панас Павлович, розповів дуже невизначно: хотілось пити, ну, побачив по дорозі ресторан, зліз і випив. Та крім того, з такою особою, як його мила дружинионька по людськи балакати неможливо. коли хочеш добитися якихсь результатів. Випив він небагато,—три чарки коньяку та дві пляшки пива,—пиво од згаги. Але результатів досяг блискучих, він балакав з Варварою по її власному методу: заглив їй аж два ляпаси і заявив що «рішуче, категорично і на завсігди розходиться з нею».

Панас Павлович то схоплюється, маючи намір побігати по хаті, то, зробивши кроків зо два і наткнувшись на шафу або стіл, знов сідає і дивиться на мене напружено кліпаючими очима.

— Ні, ні, я навіть радий цьому! Надзвичайно радий!—час від часу говорить він

з лицем людини, що вистрибула з пожежи і, власне, не має чого радити.

— Принаймні, тепер уже справжній кінець усьому. Ні, ви тільки подумайте, подумайте, який це жах: дев'ять—десять літ прожити в одній квартирі з чужою людиною, з ворогом, спати з ним на одній постелі і без перестанку боротись з ним за всяку дрібницю, за кожний свій крок. Га? Чорт знає що таке! Незрозуміло. Тільки у людей можуть бути такі безглузді, дикі ситуації. Ні, я радий, що так вийшло, я радий.

Він сідає з виглядом людини, що покінчила з цим питанням і з полекшенням одкидається на спинку канапи, немов даючи собі, нарешті, спочинок. Але вмить швидко усім тілом перехилиється до мене і, блискаючи склом пенселя, шепоче:

— Та ви знаєте, що вона примушувала мене хабарі брати? Знаєте? Так, так, хабарі! З учнів, з батьків їхніх. Я особисто не брав, я навіть удавав, що не знав про це. Брала вона, на чорний хід ходили до неї. А потім на мене робила пресію в певному напрямі і годі. Дивуетесь? А розумна, освічена, поступова жінка. Музику любить, театр щиро розуміє, відчуває. В політиці переконана республіканка, мало не анархістка. Так, так! І разом з тим безмежно—егоїстичний, злий, жорстокий паразит. Формений паразит. Та вона ж нічого не робить. Нічого нічого. Обід варить прислуга, хати прибирає прислуга, за дітьми ходить прислуга. Вона ж тільки їсть, спить, щось там собі почитує, їздить по концертах, театрах, р. зводить розумні, цікаві балачки і більш нічого. Та за віщо?!—раптом одхилившись назад і простягаючи до мене вивернені долонями догори руки, з непорозумінням і благанням кричить він.—За віщо, питаю я вас?! Та це ж... пожизнений грабіж! За те, що вона викинула з себе два шматки живого м'яса, викинула з скотячим вереском, страхом, прокльонами, за ці подвиги вона все життя має право сидіти на шії людині, має право вмішуватись в його життя, нівечити його, заплювати, загидити? Так? І замітьте, замітьте собі: вона цілком щиро вважає себе безмірно вище за тих, що варять обід, штопають панчохи, годують дітей. Де там: це все міщанство, рабство. Та ви знаєте, ви знаєте, що нема гидче, нема паскудніше істоти на землі, як жінка матеріально забезпеченого інтелігента... Запевняю вас, запевняю! Що таке наші жінки, жінки професорів, відомих адвокатів, письменників, лікарів, інженерів, що це, як не паразити, як не пожизнені грабіжники своїх чоловіків, як не паучихи, що пожирають своїх самців? Жінка мужика, робітника, купця, навіть поміщика, проста

неумудрствуюча «міщанка», як люблять ці паразити називати їх, робить своє діло в життю, хазяйнує, виховує, як уміє своїх дітей, чесно заробляє хліб і любов. А ці? А ці, я вас питаю? О, ці сміються з чотирьох німецьких «К»: Кіндер, Кюхе, Кірхе і... і ще якось там четверте. О, яке міщанство. Поступова інтелігентна жінка вище за це. О, чортяк а б вас забрала! — смішно хапа себе за голову Панас Павлович.—Та в чому ж, у чому ця поступо вість їхня? Та хоч люблять вони дітей своїх? «Любов матері, любов матері, ах, любов матері»! Та брехня! Батьки, так, так батьки більше, дужче, благородніше люблять своїх дітей. От візьміть пригадайте родини своїх знайомих, от візьміть і ви побачите, що люблять батьки, по справжньому люблять, а матері тільки по собачому. Та й то, коли вона поступова жінка, то й собачої любови немає, бо це ж «міщанство». Ой, ні, ні, я більше не можу! Я вас прохаю, Якове Васильовичу заявіть їй прямо і ка-те-го-рично, що коли вона не піде на мої умови, коли вона не оддасть сина, то я на все здатний, на все. Скажіть, що я згоден давати їй три чверти, чуєте: три чверти!—мого заробітку, але хай же раз в життю благородно зробить. Намалюйте їй, розумієте, намалюйте, як слід, ви адвокат і розумієте самі. Головне ж, дайте їй зрозуміть, що в неї нема ніякого права на мене. Оцю, оцю ідею, головним чином збийте в неї! Бо в цій ідеї половина її мерзот... Адже вона, наприклад, вважає, що Олександра Михайлівна грабує її. І не лицемірно вважає, в тому то й біда, що ні, а щиро, всею істотою переконана в цьому.. Я з нею більше не можу говорити. Я бачити її не можу. Ви вже самі голубе, будьте другом. А найголовніше, Діму зараз же, негайно до мене. Це найперша умова. Майте на увазі, що вона захоче лишити його у себе, та Боже борони вас згожуватися. Ні на яких умовах на це не йдіть. Вона буде паянати про любов матері, не піддавайтесь. Ради Бога, не піддавайтесь а ні на хвилину. Вона розумна і психолог, дивіться.

— Не бійтесь, Панасе Павловичу...

— Боюсь, їй Богу, боюсь! Ви ще її добре не знаєте. І коли Діма, наприклад, через що, небудь там почне, той... ну, скажем, плакати, чи що, так ви не вважайте. Це пройде. Вона ж здатна на все, рішуче на все. Діти й так уже дивляться на мене, як на якогось розпутника, ката і деспота. Галя так та цілком на боці матері, на ту я вже й рукою махнув. І знаєте, чудне явище: немов чужа мені дівчина, а рідна ж дочка. Ну, та хай... Але син... Е, вона знає свою силу. Ради Бога, Якове Васильовичу, глядіть же перший і останній пункт: Діма.

І довго ще він повторює цей пункт і дивиться на мене тривожними зляканими очима.

— Ах, голубе, ви щасливий чоловік,— говорить він, трохи заспокоївшись—ви не знаєте, що то таке бути батьком. Ви не знаєте, що то за страшне чуття, як вон не піддається ніякому тобї контролеві, ніякій логіці. Чорт його зна що за сила! Я вам заздрю: вільний, самотний, незалежний. Ніколи не майте дітэй, а коли захочете мати, то... будьте обережні, ох, будьте обережні!

Потім ми умовляємось, що Панас Павлович шукатиме для себе й Діми квартиру, а я піду до Варвари Хведоровни. Ввечері ж ми зйдемося у Олександрі Михайлівни.

Ще одна візіта: Нечипоренко. Входить, не роздягшись, тримаючи, як дворник, у руці собачу шапку. Прямує до мене, дивлячись кудись у бік. Я вже бачу, що він прийшов прийняти мою пропозицію. Вигляд йому хороливий: під очима бурі западини, ніс синуватий, голодний, щоки, вкриті кучерявою порохняною борідкою, втягнуті, як у старій людини.

— Я злегка підвожусь і, простягаючи йому руку, кажу:

— Доброго здоров'ячка, Нечипоренко. Що скажете?

Одначе, він руки моєї не бере, «від чого я червонію» зупиняється і, дивлячись впрост на мене, тихо питає:

— Які ви мали підстави вчора робити мені таку пропозицію?

В голосі немов нічого погрозливого, ні обуреного немає. Ніби справді йому дуже важно знати ці підстави. За цим тільки й прийшов.

Я роблю холодне, трохи непорозуміле лице й відповідаю:

— Ваше особисте ходатайство про допомогу, добродію Нечипоренко...

Слова «ходатайство», «допомога» досягають своєї мети: Нечипоренко червоніє до такої міри, що навіть мені стає ніяково. Від цього він де-який час стоїть мовчки й розгублено дивиться на мене.

— Я прохав у вас роботи, а не допомоги,— нарешті хрипко й тим же тихим, зарані, видно, наготовленим голосом говорить він.

— Так...—з легким непорозумінням говорю я, тим самим показуючи, що в даному разі робота і допомога, те саме. І чекаюче дивлюсь на його,—швидче, мовляв, викладай ще свої ходатайства і забірайся геть.

— Але... але яке ви мали право пропонувати мені подібну роботу? Я подав вам привід до цього чим небудь?

Я роблю вигляд, що не розумію, чого він

хоче і нетерпляче кажу:

— Та, звичайно, дали: ви прохали роботи. Але в цей меңт, чого вам, власне треба від мене?

Нечипоренко переклада шапку з одної руки в другу і витирає долонею червоний, бугроватий, лисий лоб. Мабуть, він наготував цілу промову, але тепер не може згадати ні одного слова.

— Я всю ніч думав про ваші слова...— починає він, дивлячись на мене упертим, блискучим, як у голодних або хворих поглядом.— Скільки в них жаху! Всього дев'ять літ, як ми останній раз бачились з вами. Тільки дев'ять літ!

— Слухайте, добродію, для приемних споминів у мене нема часу. Будь ласка, скажіть, в якій справі я вам...

— Справи у мене ніякої до вас нема—і не може...

— В такому разі...

— І не може бути з вами. Я прийшов тільки для того, щоб хоч одному мерзотнику висказати...

— Але ви, мабуть, забули, що в мене є лакей, який може вам показати, в який бік очиняються двері?..

— Ні, не забув. І з цікавістю подивлюсь, як ви будете це робити. Ні, я це передбачав, ідучи до вас. Це я передбачав!

Він ще де-кільки разів каже «я це передбачав» хвилюється й озиряється, немов торжествуючи і жгучи, що його зараз почнуть виштовхувати за двері. Мені приходить до голови, що він з'явився власне з цією метою: зробити мені скандал, примусити мене вигнати його, а потім благородно релетувати на все місто про це.

— Що вам треба від мене?

— Щоб ви вигнали мене. Прошу. Будь ласка. Він навіть робить крокі з двох до столу, де я сижу. Я бачу, що він формально хвора людина: губи запеклися, очі фосфорично блискають, руки трусяться, весь пошарпується якось.

— Вигнати вас нема за що.— кажу я спокійно і холодно.— Я прохаю вас сказати, що вам треба від мене і не одбірати мені часу, я дуже занятий.

— Мені треба дати вам зрозуміть, що ви не мали ніякого права, чорт вас забірай, пропонувати мені ту гидоту! Ви по собі судили. І мабуть гадали, що всі такі, як ви. Коли б ви мені триста тисяч пропонували,— чуєте: триста тисяч!—то й тоді я вам відповів би так само. І ви це самі знали, знали добре, але хотіли поглузувати, помститись за те, що самі зробились паскудником. Можете кликати свого лакея! Чуєте? Так, ви паскудник, це я вам одверто кажу. Кличте лакея.

Заспокойтесь, Нечипоренко, і не хвилюйтесь по дурному. Я не маю ніякого наміру кликати лакея. У мене тільки одне прохання: чи не можете ви вилаяти мене швидче, я занятий.

—Я не лаю вас, а серйозно і спокійно кажу вам, що ви паскудник. Бо тільки паскудник може бути таким жорстоким і циничним. Людина помірає з голоду, колишній товариш, людина, яка шукає чесноі роботи, а їй цей товариш, що колись був у революціонерах, цей... мерзотник пропонує гидоту. І називає це заробітком. *Ваш заробіток, це правда, але не мій. Не мій!*

Він робить ще крок до столу, грізно трясє шапкою, затисненою в кулаці. Я дивлюсь на його спітніле лице й розумію, що йому *треба* вилаяти мене, треба викричатись, виявити власне благородство: адже він заслужив це, він одмовився від трьохсот карбованців, а дома, десь, справді помірають з голоду. І тим паче повинен ненавидіти мене, що ці триста карбованців викликали стільки завмерлих потреб, стільки мрій. «Дитинчата», мабуть, не одягнені, голодні, з такими ж блискучими, фосфоричними очима. «Жіночка» кашляє, лежить. А він, маючи вь руках триста карбованців, шпурляє їх в пику паскудникові. Й я розумію, що треба іменно *шпурнуть*, треба стати в позу, наробити галасу, — хоч чим дати собі компенсацію.

Я мовчу і дивлюсь на Нечипоренка. «Тепер він скаже ще щось ефектне, дуже горде, повернеться й вийде».

Він раптом простягає до мене обидві руки й з самого дна душі, з одчаєм і болем; від яких я всередині здригаюсь, питає:

—Невже це ви?! Товаришу Антоне! Згадайте! Ви ж були самим чесним, самим порядним, самим.. самим...

Він не знає, як найсильніше висловити мої колишні якості.

—Самим палким і відданим! Мені наплювать на триста карбованців, на поміч, на все, але я всю ніч не міг заснути від вас. Невже можна до такої міри змінитись? Що ж це, Господи?! Я неначе в якомусь кошмарі живу ці два тижні.

Я знав, я знав, що не застану нічого того, що було. Але я не гадав, що це в такій страшній формі могло статись. Я думав: ну, потемілись, зневірились, поховались, забули, пристали. Але є ж у них хоч ідейне співчуття, хоч сум, хоч жаль за минулим. Це ж їхня молодість була, вони ж найкращу пору свого життя віддали за те. Не можуть же вони бути такими байдужими. Не можуть!

А я дивлюсь на його неохайну борідку, на червону в зморшках шию й з злістю думаю: А що як би одягти цього широко болючого

зрадою товаришів чоловіка в гарний костюм, гарно постригти, вимити, покласти йому в кишеню чекову книжку тисяч так на тридцять, щоб сталося з його добродійністю?

Нечипоренко ще де-який час стоїть, немов у задумі, потім витяга з кишені щось загорнуте в папірець і мовчки кладе на стіл переді мною.

—Мій довг...—тихо каже він. Далі знов бере пакуночок, розгорта його й рахує. Папірцями—вісім карбованців, сріблом—два. Ці гроші він позичив у мене в свою першу візиту до мене. Мабуть, нашкрывав у себе все, що міг, ще що небудь продав і приніс: І почуває тепер гірко, болісну насолоду.

—На віщо ви це?—серйозно й з досадою кажу я.—Встигли б ще.

—Не хочу!—раптом з вибухом люті смішно випростується він.—Розумієте?! Маєте! Про проценти балачки не було. Але коли вважаєте справедливим, можу й проценти вам дати.

Проценти ці він, мабуть, не раз про себе смакував. І сріблом два рублі навмисне приніс, щоб підкреслити. Я беру папірець з грошима й недбало одкидаю його до каламаря.

Нечипоренко, круто одвернувшись повертається й виходить, одягши шапку ще в хаті.

На розі бульвару я знову бачу даму в чорному з хлопчиком. Що дня, виходячи з суду, я зустрічаю їх тут. Хто вона, ця самотня, жінка? Довге, чорне пальто, чорний капелюх, немов у жалобі, з сірим, як у подорожніх, вуалем, що двома кінцями спадає їй на спину. Не то несмілість, не то соромливість у манерах. Через що завжди сама, чого так подовгу гуляє? (Часом, ідучи в суд і вертаючись, я бачу її все на тому самому місці.)

Вони сваряться. Хлопчик топотить ніжками, вигинається усим тілом то вправо, то вліво, силкуючись вирватись і, видно, чогось вимагаючи. Мати міцно тримає його за руку і, нахилившись, стидаючись прохожих, неголосно вмовляє. Коли я рівняюсь з ними, мені чути, як вона гарячим шопотом говорить йому:

—Даю тобі слово,—чуєш ти!—даю тобі слово, що ніколи більше не підеш зо мною. От побачиш!

Що відповідає їй хлопчик, я не розбіраю, але бачу, як він раптово шарпається вбік, виривається, потім підскакує до дами й, підвівши до неї зле, заплакане личко, на якому мені кидаються в очі ріденькі, попсовані зуби, якимось по собачому вишкирені, несамовито кричить:

—Проклята! Проклята! Дрянй!

Після того, не то жахнувшись своїх слів, не то боячись кари за них, шугає вбік і, що

хвилини озираючись, біжить на дорогу. В сей час саме виходить з-за рогу трамвай. Маленька, худорлявенька постать в синенькому пальті прожогом летить просто назустріч вагонові, не бачучи його й не чуючи дзвінків вагонежатога. Дама в чорному ойка і кидається до хлопчика, але він, гадаючи, що вона хоче піймати його, теж кидається назад, не слухаючи її несамовитих переляканих криків.

Не розумію, як я зміг так швидко наздогнати хлопча і вихопити його, майже з під колес вагону.

Але ось я мало не з злістю тримаю в руках легеньк е тільце й несу його до дами. Хлопчинка, відразу затихнувши, з ляком і непорозумінням дивиться на мене круглими, чорненькими оченятками, одкинувши голову назад.

Цей мій «геройський» вчинок, чисто як у бульварних романах, служить добрим приводом до знайомства. Я рекомандуюсь дамі, дама мені і ми, гаряче обмірковуючи всі можливі наслідки необережності Кості, її хлопчика, жахаючись і що хвилини зиркаючи на його, помалу йдемо по улиці. Правда, гаряче обмірковує й жахається тільки Клавдія Петровна, я ж тільки співчутливо мугичу іноді що небудь або підтакую, часом переводячи очі на притихлого хлопчачка.

Так ми доходимо до будинку, в якому вони живуть. Відмовитись від соромливого, але дуже сердечного запрошення зайти, я не можу, — як герой і спаситель.

Клавдія Петровна наймає одну велику кімнату в родині якоїсь опереточної співачки. Чоловік сеї співачки—адвокат, але практикою чомусь давно не займається, воліючи жити на кошт своєї сердитої дружини.

Все це мені пповідіає Клавдія Петровна, похапцем, зкидаючи капелюха та пальто і запалюючи спиртовку, на якій стоїть наготовлений чайник з водою. (Самовар вона мало коли бере у господарів, бо майже цілий день пьє чай і не хоче дуже турбувати прислугу).

В хаті затишно, хоча обстановка досить проста. Затишку надають різні ганчірочки які щось там собі завішують, щось прикрашують, та всякі цяцьки на столику, велика, руда, надзвичайно покійна канапа і блакитний газ, яким обгорнуто електричну лямпочку,—Клавдія Петровна не любить яркого світла. Над канапою висить гитара з широкою червоною стьожкою. На столі до писання—в шкуряній рямці фотографія мужчини, з сонним обличчям.

Без капелюха Клавдія Петровна видається молодшою. Я через щось з приємністю це одмічаю. І волосся її дуже гарне: густе, витке, з м'ягким, тихим блиском. Але лице,—миле, живе,—не можна назвати гарним: очі

несміливо зайшли під лоба і хоча здаються великими від пенсне в чорній роговій оправі, але в дійсности маленькі, якісь зморщені; ніс неправильний, весь у дірочках, з великими занадто довгими ніздрями, а губи широкі та випнуті наперед, як у негрів.

Не стихаючи ні на хвилину, Клавдія Петровна готує чай, роздягає Костю, заклопотано підбігає до чайника і, нахилившись над ним, слухає, чи не кипить.

І ця балакучість, жвавність її тут в кімнаті так не відповідає тій соромливо-скромній манері на улиці, що мимоволі викликає здивування. За ці півгодини, чи годину, що я сижу в неї, вона встигає розказати мені про масу найрізніщих річей. Насамперед, звичайно, про себе. Вона замужем, чоловік її служить за вчителя десь у провінціальному місті. Він тепер дуже багатим став, бо написав підручника,—якого саме, бог його знає, назву забув,—і через звязки в Міністерстві освіти добився колосального (слово «колосальний» Клавдія Петровна дуже часто вживає) розповсюдження. Але вона з чоловіком ось уже третій рік не живе. Дітей у них більше не було, тільки цей хлопчик, Костя, («Костю, не чіпай спиртовку, знов пожару наробиш!») Чоловік висилає їм на прожиток сто рублів у місяць. Вона спочатку хтіла вступити на курси і взагалі ввійти в справжнє життя, але.. («Ах, Костю! Але ж що то за дитина! Даю тобі слово, будеш покараний»).

Під час розмови вона часто й надзвичайно заразливо сміється, прикладає руки до щок, ніяковіє й хапається—хапається. Здається, ми з нею бо-зна коли знайомі та давно тільки не бачились і вона тепер спішить розказати про себе яко мога більше, бо я кудись надовго виїжджаю й не знати, чи ми побачимось ще коли небудь. І до такої міри захоплюється, що, коли чайник починає кипіти, нетерпляче й сердито, булькотячи, вона з досадою повертається до його й говорить: «Та зараз, зараз!» Але, побачивши, що балака з чайником, широко та вражено дивиться на мене, так якийсь мент мовчить і нарешті вибухає голосним, заливчатим сміхом. Далі здійсмає з машинки чайника, одтягає вбік Костю і заварює чай, накривши чайника плетеною синьою шапочкою. Молода, тонка, вбрана в чорне постать її рухається легко, молодо, м'ягко й весело. (Постать її я теж помічаю).

Костя тримається мовчки, зупиняючи на мені часом і подовгу круглі, темні та уважні очі. Коли я ловлю його погляд, він ніяково й запобігливо посміхається до мене, виставляючи дрібні, синюваті зубки. На матір він мало схожий, тільки губи її,—широкі та випнуті наперед:

Мені весь час чогось злегка жаль їх, цю жінку та її хлопця, хоча, власне, нічого такого, що б викликало жалість, в них немає. Через те, коли, я, нарешті, прощаюсь і Клавдія Петровна, невідомо чого притихнувши, соромливо запрошує заходити, я широко обіцяю неодмінно й дуже швидко зайти «як небудь увечері».

І того ж таки вечора я де-кільки раз згадую рогове пенсне, дві хвили м'ягкого волосся і соновитий, по дитячому ясний сміх.

Варвара Хведоровна з перших же кроків наших переговорів виводить мене з наготовленого спеціально для цього спокійно-ділового тону. Дурницею, власне, виводить. Коли я вхожу до неї в кімнату, вона сидить за туалетним столиком і полірує нігті. На столику в срібній шухлядці лежать всі причендали манікюра: каламарчики, щіточки, щипчики і тому подібне чортовиння.

Звичайно, річ не в сих каламарчиках, а в тому, що вона навмисне займається ними, намагаючись цим підкреслити своє відношення до того, що сталось. Я певний, що вона розташувалась з ними за хвилину до мого приходу, тільки після того, як покоївка сповістила, що я прийшов і хочу бачити її. Недбало й спокійно простягнувши мені мизинця лівої руки (бо всі останні намащені маминою помадю) вона запрошує мене сісти й тоді мастить ніготь поданого пальця.

— Я до вас у серйозній і важній справі, Варваро Хведоровно...—з натиском кажу я.

— Догадуюсь, у якій,—відповідає вона, оглядаючи пальці, чи всі рівно намащені.

Тоді я рішуче й строго починаю викладати свою справу. Варвара Хведоровна, дійсно, мабуть, добре знає її, бо не виявляє ні здивування, ні обурення, ні звичайнісенького протесту.

Поки я балакаю, вона встигає отполірувати всі пальці на лівій руці. Рука—вузька, жовто-біла, з довгими пальцями, які посередині здаються товщими, від чого схожі на білі сігари. Іноді вона, ретельно чистячи, як чобіт, ніготь червоною подушечкою з срібним різбляним держальцем, задає мені питання, і за кожну мою відповідь каже: мерсі.

Коли я змовкаю, вона одводить набік руку з блискучими нігтями, що відбивають зеленкувате світло лампи, накритої абажуром, жмурить на них в жовтих віях очі, сірі та холодні, й байдуже говорить:

— Нічого цього не буде.

І береться за щіточку, щоб мастить пальці правої руки.

— Як то не буде?!—питаю я, трохи не зніяковівши від цієї, такої несподіваної від-

повіді. Власне, я сподівався її, але не в такій отвертій, нічим не прикритій формі.

— Так просто не буде та й годі. Я на розвод згоди не дам, а також не дам і сина йому.

— Через що?

— Через те...—вона на хвилину перестав говорить, бо обережно в сю мить набірає кінчиком квачика фарби—через те, що я принципіально проти розводу. Я стою за незломність шлюбу, Якове Васильовичу.

Вузьке, сухе обличчя її з гарними, великими й холодними очима незвично-спокійне. Дивно думати, дивлячись на його, що ця жінка біла цими самими вишаруваними пальцями по лиці другу жінку, вся вкрившись оранжевими плямами, як описував Панас Павлович, і істерично заочуючи оді самі велично-розумні очі.

— Часто доводиться жертвувати своїми принципами, Варваро Хведоровно...

— Я не з тих людей, Якове Васильовичу...

Я дивлюсь на її жовто-червоні, нафарбовані губи, на жовто-золоте, мите волосся, на сухий, упертий ніс і почуваю, що вона, справді, навряд чи може пожертвувати чим небудь.

— Але як же ви гадаєте улаштувати свої відносини до Панаса Павловича?

— Та ніяк: він заспокоїться, покине виробляти дурниці й повернеться в сім'ю.

Вона помалу зиркає на мене й береться за свої подушечки.

— Хм! А як не повернеться?

— А як не повернеться, то це його діло. Але тоді ні сина, ні дочки ніколи не побачить.

— Добре. Однак в інтересах своїх дітей ви повинні піти на поступки.

— Інтереси своїх дітей, Якове Васильовичу, я краще розумію, ніж Панас Павлович. І через те не можу віддати сина в руки людини, яка буде показувати йому приклади розпусти.

— Розпусти?! Панас Павлович?!

— Так, розпусти.

— Та він же любить цю дівчину, Варваро Хведоровно, любить. Для того ж і розвод хоче, щоб...

Варварі Хведоровні на щоках виступає по невеличкій оранжевій плямочці. Однак вона тим самим тоном каже:

— Люблять і тих, що в публичних домах.

Я кашляю, провожу рукою по голові і тільки тоді кажу:

— Мені здається, що ви мало маєте підстав проводити такі аналогії.

— Так?—злегка піднімає вона кінчики губ, тим показуючи немов би посмішку.—А мені здається, що підстав занадто багато.

А втім, ми з вами не зйдемося, ваші погляди інші. Та річ не в ваших поглядах, розуміється. Для мене кожна жінка, що має позашлюбні відносини з мужчиною є простітутка. От і все.

— Чекайте ж, Варваро Хведоровно! Адже тих відносин, про які ви кажете, нема у них. І вам це добре відомо.

— Але вони будуть, коли він піде до неї. І віддати свою дитину в той дім, де...

— Вибачайте, але для того ж Панас Павлович і клопочеться про розвод. Згодьтеся на розвод, вони повинчаються і ніякої розпусти не буде...

— Не можу згодитись, бо не можу піти проти своїх переконань.

Я мимоволі розвожу руками. Варвара Хведоровна набірає лівою рукою фарби й намазує ніготь.

Ми ще довго балакаємо, але Варвара Хведоровна принципів свого зламати ніяк не може,—розводить людей тільки смерть.

На столі самовар стоїть давно, але вони чаю без мене не п'ють. Панас Павлович уже має свій звичайний вигляд: акуратно, шапочкою зачісаний, вимитий, причепурений. Він навіть іронічно-добродушно жмуриється і намагається пускати дотепи, але часто немов спотикається і тоді очі стають знову зляканими й непорозуміло кліпають.

Олександр Михайлівну я не бачив, мабуть, з місяць і вона мені видається змарнілою й схудлою. Але зате й подобається більше,—раніше в красі її було занадто багато правильності, непорушності і якоїсь туповатої строгости. Тепер же хвороба чи страждання зробили її більш простою, людяною.

Вона наливає всім чаю, при чому довго де-кільки раз дивиться проти світла на шклянку Панаса Павловича і підливає з самовару, Панас Павлович не п'є міцного.

Я приступаю до відчиту. Панас Павлович то іронічно посміхається, то червоніє й смішно сердиться, схоплюючись і намірюючись бігти до Варвари Хведоровни. Олександра Михайлівна спокійно й поважно садить його на місце й знову слухає мене з такою увагою, та напруженням, з яким це роблять тільки глухі: витягнувши шию й не одводячи від мене очей.

Коли я кінчаю, Панас Павлович сидить притихлий і задумливий. Він не каже ні слова й перебірає по столі пальцями, роблячи згуки, як на барабані. Олександра Михайлівна про щось скупчено думає, немов про себе щось вираховує.

— Та-ак...—нарешті з робленою й нія

ковою іронією каже Панас Павлович.—Все це не так весело, як варто б того сподіватись.

І пильно, короткозоро починає розглядати дряпину на своїй руці, тонкій та ніжній, як у жінки.

— На мою гадку, Панасе Павловичу,—яко мога спокійніше та недбаліше (щоб цим загладити гострість самої думки) кажу я—треба викрасти Діму у Варвари Хведоровни...

Як я й сподівався, обоє злякано скидуються. Мені цей ляк приємний, значить, їм дуже страшно те, що я пропоную. А хіба не приємно посунути когось на страшно?

Я ще спокійніше посміхаюсь, одпиваю чаю й говорю далі так, неначе балакаю про звичайну річ, що трапляється на кожному кроці.

— Так, викрасти. Це найпростіший спосіб розв'язати питання. Законним, чи краще сказати, юридичним шляхом, ви нічого не можете досягти. Закон у таких випадках стоїть на боці собі. Але коли одна сторона одніма у другої дітей, то закон не втручається. Добровільною згодою, це вже видно, ви нічого не доб'єтесь. Значить, лишається той спосіб, який я пропоную.

Панас Павлович, витріщивши на мене стекла пенсне і смішно підвівши голову до гори, слухає далі, хоча я вже мовчу. Шура встає, здійсмає з спинки ліжка теплу хустку й накидає собі на плечі. Виточене, незаймане лице їй змерзло посіріло.

— Так, кажете, викрасти?—нарешті, немов очутившись, питає Панас Павлович.

— Так, на мою думку, це єдиний вихід.

— Як же це зробити?

— Дуже просто: вибрати час, коли він з нянькою виходить гулять, схопити його за руки, посадовити на звозчик та й край.

Я розумію, що Панас Павлович не про те питає. Словами «як це зробити» він хоче сказати, як одважитись на це, що з цього вийде, чи добрий такий шлях. Але удаю, що про те взагалі нема ніякісенької потреби думати, бо все само собою й так розуміється.

Однак для його, мабуть, не все зрозуміло. Він машинально швидко сьорбає чай, голосно всмокуючи його в себе й пильно дивиться на братки для цкуру.

Олександра Михайлівна, не пустивши а ні пари з уст, кутається в хустину й все з тим самим виразом, немов щось про себе вираховуючи, дивиться собі під ноги.

— Так, кажете, викрасти?—знов не уважно питається Панас Павлович.—Так, так, це, звичайно, той... Ну, а іншого виходу немає? Нема, кажете? А чи не думаєте ви, що це трохи той..., як би це сказати, занадто обра-

зливо для Варвари Хведоровни? Га? Мати ж вона все ж таки? Га?

Він і хоче, щоб я його заспокоїв і зарані не йме віри цим заспокоєнням.

— Ти як гадаєш, Шуро? Га?

Шура, не підводячи очей, тихо відповідає:

— Я гадаю, що цього не треба робити.

— А як зробити?

Олександра Михайлівна щільніше запинається в хустку, нервово поводячи плечима і дивиться серйозним, пильним поглядом на Панаса Павловича. І з цього погляду, з деякої тупости й задубілості я розумію, що вона вже прийшла «до одного знаменателя».

Так називає Панас Павлович той процес, який звичайно відбувається в Шурі і в результаті якого виходять такі постанови, з яких її неможливо збити ніякими способами.

— Треба вернутись до жони, або добитись її згоди на розвод...— каже вона, навмисне уживши «жона», а не «Варвара Хведоровна».

— А як вона згоди не дасть?

— Вернутись до неї.

— Панас Павлович на віщось посміхається кривою, несмілою посмішкою й замовкає.

Страшне, виявляється, занадто страшне. Це добре.

Я майже тими самими словами, що й Варварі Хведоровні, починаю доводити Шурі шкоду, яка може вийти від співжиття людей, що дійшли до таких відносин. Я малюю їй найбезнадійніші, найхмарніші картини, які мене самого доводять мало не до широкого роздратовання.

— І коли ви все це допустите, коли Панас Павлович свідомо піде на це злочинство супроти свого сина, то я перериваю з вами відносини! Так, злочинство, Олександро Михайлівно, я це кажу цілком серйозно. З хлопця вийде така брехлива, пошарпана, подвоєна істота, що краще б йому на світ не родитись. Ви свідомо, ради чорт його зна чого, ради якоїсь абстрактної порядности, академічної моральности пускаєтесь на калічення дитини. Я в цій поважній справі умиваю руки.

— Так, ви, мабуть, маєте трохи рації...— нерішуче завважає Панас Павлович.— Але тільки... Я, звичайно, розумію, що... Ти як гадаєш, Шуро?

Шура уперто, з злякано-тупою серйозністю заявляє, що гадає так, як сказала: або згода на розвод, або повернутись. Крадіжка ще гірше одібється на дитині. Хлопець пам'ятає, знає й любить матір. Ворожнеча одверта ще дужче подвоїть його душу. І завсігди мати буде в його очах стороною покривдженою. Він так само буде брехати й представляти, бо ховатиме від батька свої

справжні почування, так само брак гармонійного впливу батька та матері нівечитиме його душу. Треба постаратись розійтись мирно та полюбовно, не перериваючи відносин. Коли ж це неможливо, то терпляче, мужно нести свій хрест до кінця. В стражданню теж є свій позитивний сенс, яке б важке воно не було.

Бідолаха Панас Павлович. Йому трудно в цю хвилину знайти позитивне в тому ланцюгу страждань, який намічався в майбутньому. Та, мабуть, і самій Шурі не легко відмовитись від де-чого, що так кохалося в душі.

Вона одвертається від нас, потім переходить на кушетку й лягає лицем до стіни.

Ми обидва дивимось на неї й більш уже не кажемо ні слова. У господарів сталевим, надокучливим голосом співає грамофон. Якось відразу стає чути його. Правда, Панас Павлович не чує. Він з розгубленим виглядом качає гульку з хліба. Пальці йому дрижать, очі кліпають.

А вони ж, мабуть, уже все обміркували собі, усе так соромливо, дбайливо, з боязким захватом розклали у себе в душі. Уже бачили до найменших дрібничок свою квартиру, свої вечори, голівку Діми між ними. І от тепер ця старіюча дівчина, ця марніюча красуня, бо-зна на віщо лишиться в цій маленькій кімнатці, з кожним днем марнітиме все більш та більш, злякано-серйозна, непотрібно-строга, напружено-чесна незайманиця. А він знову почне замикатися що вечора у себе в кабінеті, мовчки перетерпуючи облогу Варвари Хведоровни. Нишком прокрадатиметься до його Діма, а Галя, стоячи під дверима, голосно й строго казатиме: «Дімо! А мама що наказувала?» Знов «вияснення відносин», принципіальні балачки, баб'ячі крики, ляпаса та, чого доброго, справжні бійки.

Та так не рік, не два. Без жартів,— моторошно.

Клавдія Петровна зустрічає мене вся зашарившись, несміло, радісно посміхаючись і міцно, судорожно потиснувши мою руку. Виявляється, вона чекала на мене майже що вечора. Це мені приємно й я сижку в неї більше, ніж намірявся. Костя поводитьсь чемно і все посміхається гнилими, негарними зубками, за які жаль його. Мабуть, він сею посмішкою хоче притягти до себе мою симпатію. Де-кільки раз він навіть пробує підлеститись до мене. Коли я притягаю його до себе, він обережно гладить мою бороду й каже:

— У вас борода чорнява? Правда?

Або розглядає мій жилет і милується:

— У-у, який у вас гарненький ліфчик!
Клавдія Петровна дуже сміється з цього й пояснює мені, що Костя живе переважно з жінками і мужських річей не знає. Костя зрозумівши, що сказав щось смішне, теж починає сміятись і ще раз повторює: «Ах, який гарненький ліфчик!» Але Клавдія Петровна одсилає його гратися.

Потім я частіше захожу до них.

Що разу перед моїм приходом Клавдія Петровна лежить на канапі і коли я вхожу в кімнату, швидко схоплюється, поспішно чепурить своє прекрасне волосся і прудко йде мені назустріч, в замішанню і тихій радості. (Зустрічає вона так само, як і провозжає: чи то несміло, чи то соромливо). І раз-у-раз в чорному, ніколи я не бачу на ній нічого ні кольорового, ні білого, навіть блюзки.

Зараз же на сцену виступає чайник, спиртовка. Біля канапи примощується столик і ми починаємо балакати. Власне, говорить, як звичайно, більш усього Клавдія Петровна. Мені утішно слухати її,—вона вміє найдрібнішим подіям і фактам надавати якесь інтимне, велике значіння. І ні про що вона не говорить байдуже, спокійно: або з захопленням, з жагою, з палаючими щокми, до яких треба прикладати холодні компреси, або понуро, безнадійно, з одчаєм.

Потім ще одна властивість її розмови: вона не балакає на якусь тему, не оповідає про якийсь факт, як звичайно оповідають,—в певній послідовності розвитку цього факту, випускаючи стороннє і зупиняючись на істотному. Ні, вона просто вголос вимовляє думки, що пробігають їй в душі. Через це вона завжди ухиляється від теми, робить несподівані вистриби, повороти, дивуючи мене і сама з цього дивуючись; потім сміючись знов вертається до покинутого і знов одбігає далеко вбік.

Вона покинула чоловіка, бо він неможлива людина. Чи то правда, що кожний мужчина любить продажних жінок? Ні? Може бути. Вона збиралась стати актрисою, але це дуже важко. Треба якісь прощення, свідомства, марки. А ще важче бути лікарем. Вона багато мріяла про те, щоб вступити на медичні курси. Та хіба з дитиною можна щось зробити? Чоловік висилає їм на життя сто карбованців на місяць. Костя часто хворіє. У хазяйки квартири троє дітей і вони по черзі хворіють, так що атмосфера лікарні ніколи тут не переводиться. Це страшенно нудно. Вона має думку вступити в школу співи, хоча боїться, що занадто слабенький голос у неї. Власне, через це вийшла суперечка з чоловіком. А втім, Бог його знає, через що саме! Не зійшлись характерами? Може бути. Так, так, це найвірніше!

Мене вона ніколи не питає про мої родинні обставини, але не через те, що не цікавиться, а через занадту делікатність і несміливість.

Так, мені з кожним днем все більш та більш подобається ходити до Клавдії Петровни. Через те, що мене завжди зустрічають з радісно та вдячно простягнутою рукою, я почуваю себе надзвичайно затишно в сій вічно-затягнутій блакитним приміркою кімнаті, з булькаючим чайником в кутку. Надто люблю ті хвилини, коли Клавдії Петровні удається, нарешті, покласти в ліжко Костю. Тоді ми стараємось говорити не голосно і це надає найнезнанишим словам характер інтимності і близьости.

Ось Клавдія Петровна бере гітару й тихенько наспівує. Голос у неї ширший, чистий та високий. Частіш усього вона співає без слів, затиснувши губи й через те здається, що грає скрипка, жива, зітхаюча глибоким зітханням. Клавдія Петровна не любить, щоб на неї довго дивились, і через те нахилиє лице до гітари, а коли перестає грати, то підводить його й посміхається до мене, винувато й питаюче. Я прошу співати далі і знов вона нахилиється до гітари, немов шукаючи в неї поради, що грати.

Коли я пізно вночі йду від неї, я повний трохи сентиментального зворушення та жалю до сеї чудної самотної жінки. І в той же час з посмішкою згадую, як вона починає слабнути й задихатися від хвилювання, коли я беру її за руку й довго потискую. Як вона боязко скидає очима і потім водить ними навкруги, нічого не баючи й всією ослабленою істотою чогось вичікуючи. І як, неначе прокинувшись, коли я випускаю її руку, відразу впадає в піднесення, багато рухається, безпричинно сміється й що хвилини бере в руки гітару, яку зараз же одкладає набік. І рухи її такі гнучкі, легкі, ритмічні, немов вона співає усім тілом, одягненим в чорне, але тонким і молодим, як у дівчинки. Мене особливо хвилює ця чорна, строга сукня і молоде, співуче тіло, таке рухливе та гнучке, але таке м'ягке й безвольне, коли торкаюся до його.

—
Дні соняшні, молоді, дзвенять ручаями, пахнуть розталою землею, чорною, масною. Все блищить: розчинені вікна, гудзики розстібнутих пальт гімназистів, хвилячки балакучих, брудних потоків, очі й зуби тих що сміються. А сміються всі, що на вулиці, що дивляться на високе, прозоро-синє, сміхотливе небо. Боже, як мало людини треба, щоб вона була щаслива. І яке більше є щастя від того, коли стоїш на березі такого вуличного ручая в розстібнутім пальті, стоїш

прижмуривши очі, не рухаючись, щоб не струсити з грудей соняшного, прилиплого тепла, слухаючи бо зна що в собі і вірячи, що жити страшенно гарно, потрібно, радісно.

А по-під зогнилими парканами випинаються уже стеблинки травиці подібні до голок сосни. На нагрітих дошках сидять рясною купкою червоненькі кузочки і теж, здається, жмуряться та думають, що жити дуже гарно. По під тинами на передмістю протоптані в болоті вузесенькі стежки, такі гладенькі та теплі, коли ступаєш босою ногою. Хлопчаки весело ляпають по них голими ноженятами дзвінко вигукують щось весняне. Горобці джирготять заклопотано, галасливо, горобці сидять біля дірочок сучків, а самці б'ються за право заняття сих дірочок для своєї родини. На карнизах та ринвах метушаться голуби і, надуваючи шиї, голосно воркують, набігаючи грудьми на голубок.

Я майже що дня стою за три будинки від Андрійкової гімназії. Коли бачу в воротах його гостреньке підборіддя, одтопирчені вуха й занадто великий картуз,—ховаюсь у чужий двір і чекаю, поки не пройде купка гімназистів. Потім вихожу за ними й провожаю рудий ранець і рожеві вуха до самого дому. Ксли трапляється сварка й рудий ранець одступає й я по спині почуваю замішання, страх і сором в маленькій душі, я одвертаюсь, кюрю і силкуюсь не дивитись у той бік.

Часом Андрійко йде додому години зо дві. Це через те, що дуже часто перевертаються кораблики. На мене чекають справи, але я не можу піти раніше, ніж сховається в дверях парадного маленька жива постать.

І що дня даю собі слово, що це останній раз, що завтра я вже не піду до гімназії. Адже я постановив, що з цим повинно бути покінчено раз на все. Або він мій, або не мій. Не мій? Добре. Тоді його нема, він не існує, я не знаю його, не думаю про його!

Але, даючи собі слово, я в цю мить з нудьгою та зневагою до себе знаю, що не додержу слова. О, як я зневажаю тоді себе! Нікчемний, недороблений, кирпатий Мефистофель! Ні в чому я не можу дійти до кінця. Навіть в злому я не то зтомлююсь, не то лякаюсь і зупиняюсь на півдорозі. Рідко яку книжку я дочитую до краю. Довгі судові справи мої наганяють на мене нудьгу, я спішу спихнути їх з себе, передаю другим, калічу, програю. Ненавижу і мшуся я тільки вибухами, спокушаю в один замах, а коли треба робити методично, постійно, тяжливо, я прохоложуюсь і нічого не виходить. Коли на мене нападає хвиля, і я хочу зробити кому небудь щось добре, то треба, щоб це було зроблено від-разу, бо инакше я починаю нудитись своєю добро-

чинністю, вона надокучає мені, я критикую і сміюся з себе, а кінець кінцем виходить по Писанію: «Аще доброе хочу, злое содіваю». Содіваю злое, навіть не бажаючи того,—само собою виходить.

Але вигляд маю людини сильної, енергичної, насмішкуватої. Можливо, що тому сприяє моя зверхність і зверхній вияв мого «я». Хоча на підставі сеї ж таки зверхности мене так влучно прозвали.

Сижу на Володимирській Горці. Внизу широко розлився Дніпро, затопивши острова і Слободку. В даліні м'ягкими сумирними лініями манячать дніпровські гори. На них біліє церква монастиря, звідси подібна до надмогильного пам'ятника. Ліворуч розлігся галасливий, завзятий, торговельний і брудний Поділ. Сонце—червоне, величезне, запухле. Деревя соро мливо зашарились.

В пам'яті настирливо стоїть одна картина. От я підхожу до будинку, в якому має бути зібрання. Я—комітетчик. Зібрання районних агітаторів. А, хай тобі біс!

І раптом, згадую слова Нечипоренка: «Це ж ваша молодість була». І зразу обхоплює радість. Так, іменно, це була молодість. Я тужу за молодістю. В цьому вся штука. Коли б моя молодість пройшла десь за варстатом, я так само з болем, сумом і дзвенящою тугою згадував би її. Важна суть, а не форма. Суть же—це співаючі сили, танцююча кров, жага за пануванням над усім світом, одважність, нахабність, безмежність юнацтва. А форма все, що хоч: вірші, революція, кохання, варстат.

Так, розуміється, в цьому корінь усього. І ніякої зради з мого боку немає. Мене самого зрадило життя, одібравши в мене молодість. Звичайно, все діло тільки в цьому! Инакше могли б згадувати тільки ті, хто брав участь в революції? Смішно.

Додому вертаюсь бадьоріше,—хутко пройде весна і минуть всі її настрої.

В кабінеті застаю Сосницького. Як тільки зиркаю на його, зараз же бачу, що він має до мене якесь прохання. В мені прокидається веселе, зле бажання помучити цього само-впевненого, важкотелесого чоловіка.

Сосницький жваво підводиться мені назустріч, здоровкається, хляпає мене по плечі. Він усіх хляпає по плечах. Як і я сам, він з тих інтелігентів, що кажуть звощикам, льокаям, дідусям швейцарам «ти», «братець», що хляпають своїх знайомих по плечах, животах і, взагалі, скрізь і завсігд почувують себе на місці.

— Ти що ж це, Якове, вчинив з дружиною

моєю? Га? От коміки! Та через що це ви горщика розбили?

В очах йому якийсь насторожений, намацуючий вираз. Він, розуміється, знає, через що ми розбили.

Я теж хляпаю його по плечі й, сміючись, одповідаю якоюсь дурницею. Коли сходяться двоє, що хляпають по плечах, то той, хто хляпає дужче й певніше, займає пануюче становище. А в другого з'являється запобігливе, підхихікування.

— Та ні, справді, слухай, що сталося?

Я дивлюсь на його товстий, вьялий, з круглими, крихотними ніздрями ніс, на голубі очі, на жовтяву гриву на голові й у мене з'являється зловтішна радість: ніякої схожості немає в Андрійка з цим чоловіком. І знову хочеться спитати, чи знає він про сумніви Соніні. Вона запевняє, що нічого йому не казала. Але хіба їй можна няти віри? А як знає, то що він почуває до мене й до Андрійка? А втім, яке може бути батьківське почуття у сеї ледачої, розхристаної, сластолюбної людини? От він прийшов позичити грошей. За гроші він продасть і Андрійка, і Соню, і самого себе. Купити хіба в його Андрійка?

Я знов пускаю незначного порожнього дотепу про дамські настрої й розлягаюсь у фотелі.

— Дурниці, їй Богу,—сміється Сосницький.—Сидить в спальні, плаче. Обідать чомусь не варили. Взагалі, паршива справа, Яша,—каже він, криво посміхаючись і витягаючи цигарку.

«От зараз попрошає грошей».

— Так, не вдалось життя. «Не зішлись характерами», як ти кажеш. Найкраще, звичайно, найшляхетніше це—потиснути одне одному руки і розійтись.

Він замовкає, ходить по хаті, важко наваляючись на кожну ногу і дивлячись у землю. Іноді він зиркає на мене й я схоплюю в його очах чудну пильну увагу, немов він слідкує, яке вражіння роблять на мене його слова.

— Пусте!—кажу я, широко позіхаючи,—Завтра зате матимеш на обід цвітну капусту. (Його улюблена страва)

— Ні, Якове Васильовичу, річ не в цвітній капусті. Не любить мене Соня, от що.

Він вимовляє ці слова серйозно, рішуче і тихо. Потім трохи хапливо додає:

— Я не в претензії, я не в претензії. Давно вже знаю.

І знову ходить, так само поглядаючи на мене. Що за чортовиння?

Таких балачок у нас ніколи не бувало. Що йому треба від мене? Випитати щось хоче, чи що?

Я знов позіхаю й, посміхаючись, кажу: — Ти що, програвся вчора, чи що? Чого таке скигління?

Його, як помітно, починає дратувати мій тон.

— Ні, виграв,—сухо говорить він.—І можу тобі дати на рахунок мого довгу триста. Отъ, маеш.

Він виймає гаман і одраховує з пачки триста карбованців.

Я збитий цілком з панталіку і на сей раз зовсім широко не розумію нічого.

— Так в чому ж річ?

Він червоніє й, дивлячись мені просто в очі, одповідає:

— В тому, що я не можу більше виносити такого життя. Соня—жінчина хороша, розумна, чесна, але... але, коли чесна жінчина не любить, то життя з нею в тисячу раз тяжче, ніж з дурною і подлою. Цілий рік це вже тягнеться. Довго розказувати.

Він одходить від мене, іде до вікна і зараз же швидко вертається. —Ну, добре. З цим нічого не зробиш. Значить, який вихід? Розійтись. Чудесно. Але ж не я винен? Так? Виходить, з якої ж речі, ти ставиш мені умови? Я пропоную: я беру Андрійка, вона Василька. З Андрійком я можу жити,—йому вісім літ. Василько має тільки два роки. Ясно, що йому тепер потрібна мати, а не батько. Ні за що! Мало не істерика. Н-ні за що!

— А чого ж вона хоче?—машинально питаю я.

— Чого? Обох! Або ж, на крайній випадок, мені Василька, а їй Андрійка. Але ж вона знає, знає ж вона, що без Андрійка я не можу. Вона знає, що одбірає у мене мою останню...

Він од хвилювання не договорює і знов іде до вікна.

Ми де-який час мовчимо. Я тільки тепер почуваю, як увесь страшенно обважнів. А думки на диво бистрі, раптові, неначе отара кіз у загоні, чимсь стрівожених, наляканих. Вони кидаються то туди, то сюди, переплигують одна через одну, гасають, шукають виходу.

— Ну, все одно!—раптом одривається од вікна Сосницький.—Не знаю, на віщо я тобі все це кажу? Тобі, мабуть, ані трішки не цікаво. Ну, як ся маеш? Був учора в клубі?

«Справді, на віщо він мені все це казав?». думаю я й відповідаю:

— Ні, не був. Занятий був.

І вмить, неначе слухаючись чийогось наказу, говорю:

— А в мене, знаеш, теж... Себ-то, не в такому смислі, але... Закрутив, розумієш,

інтрижку з одною дамою. Навіть, коли хочеш, цілісенький роман. І серйозний, здається.

— Та що ти?!—не то з ляком, не то з непорозумінням виривається у його. Він за раз же силкується замаскувати цей тон перебільшеним інтересом, але я почуваю, що добре зробив, сказавши це.

— Та серйозно, Якове?

— Без жартів.

— Та так таки справжній роман?

— Атож. Уяви собі. Три роки ніякісеньких романів і от. Нічого не зробиш. Збираємось на літо в Крим їхати.

Я все більш та більш переконуюсь що

цим оповіщенням розбив його якісь плани. Він не може вже сховати непорозуміння, розгублености, напливу нових думок і, мабуть, нових комбінацій. Вже не розпитує, відповідає неухважно і хутко йде собі.

А я довго сижу в фотелі й думаю. Так, тепер з Андрійком мусить бути справжній кінець. План Сосницького був, очевидно, такий: віддати мені Сою та Василька, а за те вимовити собі Андрійка. Але я віддам йому всіх. Всіх! Годі.

Встаю й збираюся до Клавдії Петровни.

(Далі буде)

В. Винниченко.

* * *

Як тихо й лагідно зімовий вечір лине..
На серці в мене—справжня весна..
Горнись я мрією до тебе, милий друже,
І в далечинь несучи пісень квітки..
Дивлюсь і бачу:—місяць срібнозорий
За мною у вікні німий вночі стоїть..
І темна ніч, як ти—поважна і глибока,
Мій пестить дух і в серце світло лле..
І темна ніч, поважна і глибока—
Се з певністю душа твоя а місяць—ти!
О як я тебе в нім—далекого кохаю!

І чом люблю,—сама того не знаю...—
Душа—се ніч, а срібний місяць—ти!..
Я хвилі мовою так ніжною, палкою,
Тобі шептатиму чарівні казки,
Я тихим легітом вечірньою добою
Ще навіватиму співанок пелюстки..
І як мої отсі слова незнанні
До тебе лагідно прилинуть, долетять,—
Згадай мене й дивитися на мене
З'явись у тиші наче місяць ясний..
Христя Алчевська.

С о с н а .

Є між гір над синім морем
Площа дика, крем'язна
Там із гіллям жовтим, хорим
Одинока є сосна.

Мов засмучена од горя,
Мов заслана в ті краї,
Простяга вона до моря
Жовті рученьки свої...

А у гір—ти глянь з віконця—
Мов красуня з під вінця
Усміхається до сонця
Сяє море без кінця...

Вільне море, мій ти раю!
Над тобою в синій млі
Я із чайками літаю
До чудової землі.

Там незнані муки й болі,
Там царює правда й мир,
Пісня щастя, пісня волі
Вік лунає поміж гір.

Сяйво тихе з неба льється..
Віє похощі весна.
Все радіє, все сміється
Лиш прокинеться од сна.

І убрані в білі квіти,
В сукні срібні, осяйні
Славлять сонце «сонця діти»
Там, над морем, в долині...

І рвучись життям пожити,
Мов про землю дивну зна,
Простяга до моря віти
З площі дикої сосна...

Вячеслав Л—ко.

На страшний суд.

Настав великий час—час страшного суду, час великої проби для народів і верств і поодиноких людей, час поставити свою справу й боронити її, на сім терміні, від котрого не буде ні відклику ні касації. Українське громадянство має стати на нім і сказати, чого йому треба, чого воно хоче і чим своє хотінне підкріплює. Розгорнути свою справу, свою вікову тяжу і сказати своє слово. Сказати його як громадянство і як громадянство українське.

Слова поодиноких людей, хоч-би як заслужених, і шановних, не будуть мати ваги. Їх понесе буйний вітер великої завірюхи. Матиме вагу слово тільки організованого громадянства. Українці мусять організуватись на кожному місці і в кожних обставинах, шукаючи звязків, які звяжуть їх найбільш міцно і тріько. Організуватись як Українці, а не групи чи національні філії російських чи якихось там иньших партій чи союзів, щоби мати повну свободу в обороні своїх національних прав—того спільного національного гасла, яке обєднає на спільній національній платформі українські партії й групи в рішучий момент.

Рік, два роки, три роки ми шукали того мінімуму національних домагань, котрий би своєю елементарністю міг промовити до сумління навіть людям найбільш байдужим до наших національних потреб, коли в них єсть хоч крихта ширшого пошанівку для людських вимог. Тоді нам казали, що в великі хвили, коли важаться долі народів, не можна займатись дрібними питаннями про школу і мову. Коли ми нагадували про наші далекосяглі політичні і культурні ідеали, на наші слова здвигали плечима, що громадянство так дезорганізоване, нація так зруйнована може претендувати на широку автономію і повноту національної культури.

Сю науку мусимо взяти на розум! Наш голос, наші домагання матимуть вагу і змусять рахуватись з собою тільки тоді, коли за ними стоятиме велика національна організованість, загально національна координаність, солідарність!

Без сього нам на нинішній суд а ні потикатись.

М. Грушевський.

Російська революція.

Нема царя, нема династії, згинув кривавий режим самовластя, і вільна Росія стоїть на передодні Установчих Зборів і демократичної республіки... Як би ще місяць, навіть не місяць, а два-три тижні назад хто небудь намалював перед нами таку картину, ми безумовно признали б її безпідставною фантазією, гарно, але далекою и недосязною для нас мрією. Але це не мрія, не сон, не фантазія,—це справжня безсумнівна реальність, котру ми повинні лише закріпити яко мога міцніше і використати яко мога повніше.

Хто ж той чарівник, що важкий кошмар довгої та хмурої ночі перетворив в світлий яскравий день?

Це зробив—і при тім, можно сказати, без пролитя крови—озброєний російський народ та російський пролетаріат. Ми кажемо: народ, бо ³/₁₀ нашої армії останніх часів це єсть ніхто иньчий, як узяті від плуга хлібороби та призвані від станка робітники. Віковічне страждання і гнів, переповнивши чашу, лиялися їх руку, і вона на цей раз не встигла опуститись, як пилом розлетілося страшне лихоліття. З щоденних газет наші читачі гапевне знають все подробиці подій

російської революції, і ми не будемо, та крім того й не можемо, за браком місця, знов приводити їх на цих шпальтах. Ми обмежимось лише самим загальним та схематичним нарисом, використуючи для цього, між иньчим, той відчит про останні дні в Росії, котрий, на запрошення англійської «Daily Chronicle», післали в цю газету по телеграфу „Рускія Вѣдомости“.

За час війни всі росіяне признали що існування старого режиму може довести до страшних skutків. Огідні відносини царської фамілії з відомим всій європі Распутіним не були тайною навіть для безграмотного люду в самих далеких та глухих оселях. Загальне безладдя у внутрішніх справах і тяжкий розгром армій в 1915 р. розплющили очі навіть сліпим на не-вартість та продажність міністрів, прислужників придворної камарильї. Кінець кінцем навіть Державна Рада і обєднане дворянство різко й рішуче висловилися проти правительства і старались ріжними способами звернути увагу царя на необхідність замінити не тільки людей керуючих державною політикою, але і самий режим.

На таким ґрунті випадковї розрухи в Петро-

раді, викликані браком хліба в пекарнях розрослись в справжню революцію. Правитель-ство старалось припинити її, розпустивши Державну Думу, але це лишень підлило сала в огонь. Проти народу післали війська, але вони зріклися стріляти в голодних і змучених братів і перейшли на сторону революції. Дума не розійшлася. Зоставшись в тавричеському палаці, вона вибрала виконавчий комітет, котрий фактично став в перші дні револлюції тимчасовим правительством.

Першим кроком цього правительства, по ініціативі трудовика Керенського, був арешт міністрів Миколая II і найвидатніших представників старого режиму, як-то: митрополита Питіріма, генерала Комісарова, Штюрмера, Горемікіна й багатьох других. Одночасно правительство знеслось з ген. Алексеевим і всіма командуючими фронтами, пропонуючи їм стать на сторону революційної влади. Всі вони, не виключаючи й намісника на Кавказі, відповіли, що признають нове правительство. Тоді думський комітет, по згоді з Радою Робітничих Депутатів, передав управління державою коаліційному кабінету з презесом кн. Львовим на чолі. В цей кабінет війшли міністри: внутрішніх справ кн. Львов, заграничних—Мілюков, юстиції—Керенській военний и морський О. Гучков, шляхів—Некрасов, хліборобства—Шінгарев, торгівлі й промислів—Коновалов, фінансів—Терещенко, Просвіти—Мануїлов, держ. контролер—Годнев, синодальний обер-прокурор В. Львов, міністр по справам Фінляндії—Родічев.

Москва пішла слідом за Петроградом: військо і людність стали тут на сторону революції, можно сказати, без жадних ексцесів. За невеликими і взагалі дрібними винятками те ж саме було по всіх великих городах.

Всіми покинутий Миколай II зрікся трону за себе, і, за свого сина Олексія, В останнім своїм маніфесті він призначив наступником на росій-

ським престолі брата Михайла, але і Михайло зрікся трону зробивши заяву, що буде лічити законною тільки ту форму керування держави, котру вирішить Установче Зібрання.

Нове міністерство оголосило свою програму, — з котрої видно, що воно ставить на меті амністію по всім політичним і релігійним справам, загальне повноправіє, фактичне здійснення свобод і яко мога скорійше скликання Установчих Зборів на підставі загального, рівного, безпосереднього і тайного голосування.

Ця програма спішно проводиться в життя, і на першу чергу поставлена амністія, про котру вже видано окремих акт.

Наш коротенький й дуже схематичний нарис ходу російської революції мав би в собі велику й важну прогалину, коли б ми окремо не підкреслили в нім ту надзвичайно значну ролю, яку відіграв в революційних подіях лідер трудовиків Керенський. Щирий соціаліст, яскравий і талановитий посол, людина великого темпераменту і необмеженої прихильности до інтересів трудящого люду, він перший зрозумів, як повинна Держ. Дума реагувати на царський указ і енергійю покликав її стати під прапор революції. І товариші Керенського по фракції з повним і безперечим правом могли написати в своїм привітанні першого міністра юстиції визволеної Росії:

«Дякуючи вамій рішучості відносно слуг старого режиму, а тожж тому, що ви вступили в склад нового міністерства, явилася змога спільної праці всіх партій, котрі боролись за вільність,— і події пішли з головокрутньою скорістю й отуманюючим успіхом».

Не може бути сумніву, що й така необхідна міра, як арешт Миколая і його дружини здійснилась, дякуючи енергійним старанням тогож таки Керенського.

Велика йому за це все честь, хвала й слава.

Ол. Саліковський.

М о ї с п о м и н и .

Всім заходило в голову, по що заїхала до Ст. російська поліція, скоро видима була річ, що нині-завтра прийдуть австрійські війська. Уоружені як до бою городові ходили поважним кроком по головних улицах міста та по ринку й наводили страх на торгуючі баби і жидівки, а поза тим мали вид людей, що самі не знають, якої мари везли їх такий сьвіт аж під Карпати. Люди, що знали російську поліцію лиш з літератури, не могли надивуватися джентельменству привезених поліцейських.

«І чемні й нагайок не мають», — говорили наївні, а москвофіли лиш потирали руки і злюбно підсьміхалися.

«У нас, в Росії, всі чемні; не то, що ваша австрійська поліція», — говорили недавні австрійські піддані, що чотири місяці тому назад клялися, на чім сьвіт стоїть, що Австрія не має вірніших горожан від них, несправедливо оклеветаних москвофілів.

А бідна австрійська поліція, а радше її останки, мали в тім часі дуже незавидну долю.

Начальник уезду, наложив на неї такі обов'язки, що й уоруженій людині не легко було б дати всьому раду, а вона—бідолашна—тільки й мала зброї, що патик або прутик. Не дивота, що й найзавзятійший австрієць мусів признати висість російської поліції.

Поліція ходила по місті п'ять днів, а шестого дня, вночі на Стрітене, взяла на проводників своїх австрійських товаришів з прутиками і пішла по домах найнебезпечніших «мазепинців». Виявилось, що в цілм місті таких страшних одиниць було лиш вісімнадцять: дев'ять жидів, вісім українців і один поляк. Правда; двох, ще небезпечніших, заступника єпископа і ректора духовної семінарії, вивезли були вже давніше окремо від других.

Серед арештованих найшовся і я. Крім мене були представники всіх інтелігентних професій, по одному або по двох з кождої. Я заступав сперше шкільництво, а потім мусів взяти на себе репрезентацію також середніх шкіл.

В тюрмі засадили мене в одну кімнату ще з трома иншими арештованими: директором гімназії, радником суду і урядником магістрату. В камері було холодно. Не сподівалися, видко, таких високих гостей і не натопили. Директор гімназії розлютився: «Як-то? В такім холоді можна застудитися і заслабнути». І став бити кулаками в замкнені двері.

«Чого? - почувся з надвору голос якогось бородатого ополченця, що ходив на стороні поїзд камерами.

«Скажіть, щоби затопили, бо зимно!»—гримнув на нього директор.

«Не бойся, не замернеш!»—відповів флегматично солдат і закрав віконце в дверях.

А директор, справді, не «замерз». Тоді як прочі «шпіони», видержали характер до кінця і поволи, тюрма за тюрмою, етап за етапом, заїхали хто в Сибір, а хто ближше, над Волгу, шановний директор вирікся в той же мент дівола і всіх слуг його» і по кількох днях вийшов на волю.

А ми мерзли нераз. Нераз згадували ми студену тюрму в нашім ріднім місті і зітхали побожно:

«Боже, дай ще бодай днинку посидіти в нашій тюрмі!»

В ній мали ми рай в порівнанню з пізнішими, брудними і завошивленими, тюрмами або етапними приміщеннями.

* * *

На третій день по арештованню казали нам «собирать вещи», вивели на тюремний двір, поставили парами і заповіли, що зараз поїдемо. В кількох кроках від нас стояли наші сімі, що як - раз принесли нам були обіди. Жінки та діти підняли плач і стали тягнутися до своїх мужів та батьків, але заступник повітового

начальника, що руководив транспортом, не позволив нікому попрощатися з ріднею.

«Нехай їдуть на залізницю»,—кинув він крізь зуби.—«Там попрощаються».

Тим часом заїхали повозки, прискакав відділ кінних жандармів, нас посадили по двох на одну повозку, додали кождій парі по одному городовому і повезли повним гальюпом через місто на залізничий дворець.

Вокзал застали ми окружений війском і козаками. Коли в якийсь час потім поспіли туди і наші сімі, застали всі входи замкнені. Даремно ждали ми наших жінок і дітей в душній, маленькій кімнаті, в котрій нас заперли. В кінці визвали мене на долину. Там ждала мене жінка.

«Нагайками били мене, не пускали до тебе», хлипала бідна.

«Маєте десять мінут часу, спішіться—заявив нам офіцер - поляк і з годинником в руці стояв і слухав нашої невеселої розмови.

Не забуду ніколи насмішки; яка через цілий той час не сходила йому з уст. Він був молодий і, видко, не мав ще жінки ні дітей...

Пізно ввечері всадили нас в товарний віз, повний кінського гною, і повезли до Львову. Іхали ми півтори доби. Провожав нас жандармський підфіцер і п'ять вороніжських ополченців.

Спершу, сиділи ми всі подавлені і прибиті нежданим горем, а далі полилися пісні, тужні, сердечні пісні, одинока розрада нашого народу, невідступна його товаришка у всіх житєвих влиднях.

Співали ми щиро, від душі, як мабуть ще ніколи в життю не співали. А наші караули мабуть також згадували полишені далеко діточки, бо один по другім став обтирати з лица непрошені сльози. Відвернувся і жандарм до стіни і принявся витирати очи.

Він був українець і не міг слухати байдуже рідної пісні.

Через всю дорогу мали ми в нім правдивого приятеля. А все завдяки пісні!

І так було з нами нераз і пізніше.

Ми іхали—тямлю—з Києва на місце нашого заточення. Нас помістили з двома городовими в переповненім вагоні. Ми іхали вже на свій кошт і мали доволі велику свободу.

Як звичайно, завели ми пісні. В тій хвилі прилучився до нас якийсь військовий лікар і собі-ж став співати прекрасним тенором. А в верхньої полиці звисився якийсь жовнір, що дотепер спокійно там дрмав, і загудів грімким басом. Та на тім не кінець. Звуки рідної пісні привели до нас ще й других українців-жовнірів, що випадково іхали в тім самім возі і вкоропці зложився стрункий хор, якого слухали уважно всі подорожні.

Непомітно минуло кілька годин їзди до найближшого більшого міста, в котрім ми розпрощалися з симпатичним лікарем.

Він не промовив до нас ні одного українського слова, але так, як він, міг співати лиш українець.

* * *

У Львові, в одній з судових тюрем, мали ми дуже музикального начальника. Голосом, що правда, Бог його не наділив, але розумінне і відчуття музики у нього було.

Разом з нами сиділи в тій самій тюрмі також вьвівські українці, а між ними три священники, зсі три доктори теології. В неділі і в свята биралися ми в камері львівських наших товаришів, і один із священників правив богослуження, а ми всі співали хором. Голоси були добрі, народу завдяки дбайливості гр. Бобринського було повно, отже й хор виходив завжди майже концертно. Начальник тюрми приходив також на богослуження, навіть з жінкою, і слухав уважно нашого співу. Нераз навіть зі зворушення, особливо коли був підпийтий, що траплялося з ним день-в-день.

І от одної неділі зворушення його дійшло до тої степені, коли всяка людина чує потребу виявити свої почування словами. По богослуженню вийшов наш начальник на середину і мав до нас проповідь. Навязуючи до слів Господньої молитви: «І остави нам долги наша», просив він нас в своїй промові, щоби ми не винили його в тім усім, що переживаємо; він знає нашу невинність, глибоко нам співчуває і разом з нами проклинає ненависних дворян, що запроторили нас, порядних людей, у тюрму, а йому, не менше порядному чоловікови, казали нас сторожити; тримати під замком.

Такъ говорив він рано, а вечером накинувся на нас з криком і лайкою в роді: «сволочь этакая!» за то, що, переходячи попід вікна, почув нашу розмову і по п'яному уявив собі, що ми говоримо про хабарі, які він від когось там брав. По правді, ми розказували собі якісь анекдоти і з того сьміялися. Але все-ж таки він завертав ще не раз опісля до нашої камери, і коли ми на команду ключника: «мирно!» витали його вставанням, заводив з нами розмову про оперу і оперних співаків, про музику і штуку. Часом ілюстрував свій виклад співом і голосом різаного когута виводив такі трелі, що треба було великої сили волі, щоби здержати сьміх.

Вквортці потім звільнили його зі служби. Люди, що знали російські відносини, говорили, що кара спала на нього не за те, що пив, «житейское дьло»,—пити,—а за те, що пив «не о чину».

* * *

З усіх тюрем, в яких довелось мені сидіти, найбільше, так сказати, поступовою і європейською була тюрма в однім Київським участку.

електричне освітлення, водопроводи, окремія кльозет, людяне поведіння з нами тюремного начальства—все відрізняло Київську тюрму дуже корисно від попередніх тюремних поміщень.

Що дня приходив до нас один із надзирателів і прочитував наші імена, щоби пересвідчитися, чи всі е.

Такі провірки робили з нами і по других тюрмах, але там відбувалися вони з далеко більшою парадю. Так, приміром, у Львові в етапній тюрмі зачиналося від того, що «старшой» бігав від камери до камери і кричав: «Собирайте вещи!» За хвилину мусіли всі бути на коридорі з цілим своїм достатком і ждати появи тюремного Коменданта. Окружений ключниками входив грізний офіцер в повній зброї і проголошував стереотипну фразу: «Кто скроешь фамилию, того застрѣлю», і по такім вступі викликав одного по другим арештованих. Викликаний переходив з цілим багажом попри Коменданта і вертав назад до камери.

Але все-ж таки за недовгий час мого побуту в тій тюрмі утікло з неї більше як двадцять арештантів. В списі лишилися їх імена невичеркненими; ще в Києві розбивалася за ними поліція і мало що не біла бідних караулів, котрі принесли з собою повний спис, але не привели л одного числа арештантів.

В Києві—як кажу—відбувалася провірка далеко простійше. З повним списом всіх замкнених ходив надзиратель по камерах і провіряв, хто е. В нашій камері було нас вісім, всі з одного міста. В списі мое імя було перше. Коли одного дня прийшов надзиратель і став нас шукати в списі, я осьмілюся запримітити, що спис поміщених в сій камері зачинаєся від мене.

«Отвѣчать только тогда, когда спрашивать будутъ»,—промовив надзиратель і окинув мене поглядом повним такого легковаження і такої самовеличі, що — признаюся — мені стало всидно за свою сьмілість, хоча надзиратель був і молодший і мабуть і дурнійший від мене.

А по його відході тримав я своїм товаришам філософично-етичний виклад на тему о караючій вже тут на землі висшій силі. Колись—бувалася—я грішний гремів так на своїх учеників в гімназії, коли вони говорили непрошені, а тут довелось і самому почути на старості літ грізне: «не говори, коли тебе не питають». Га, Божа воля! «Ничего не подблаетшь»,—каже зрезигнований москаль.

Від тої днини був я одним з найчемнійших арештантів і можу сьміло сказати, що таким остався і до нині. Київський надзиратель був нав з мене всю житейську гординю, яка була вже загнузилася в моїм серці, і научив мене, що перед Богом і російською поліцією всі ми маленькі.

Страх перед поліцією* * утвердився в мені ще більше, коли в тій самій Київській тюрмі — видів я раз, як точно і невіддільно виповнює поліція свої обов'язки.

З нагоду упадку Перемишля пустився був православний народ пити, без огляду на заказ. Кождий був переконаний, що така велика подія прецінь змягчить тверді серця влади і що патріотично настроєні люди не потерплять кари за прояву своїх почувань. Хто міг надіятися, що така славна перемога буде для многих тисячів мирних горожан причиною «тюремного заключення».

Не надіявся бути й один Київський горожанин з підпанків, коли ішов пити та ще й з своїм приятелем, поліційним чиновником, Ванею. Ваня приймив частину, а коли приятель був уже підпитий, повів його прямісінько до участку, замість повести його додому до жінки й малолітніх дітей.

Ми спали покотом на нарах, коли нечаяно отворилися двері камери і городовий разом з якимось чиновником — то був Ваня, як ми потім почули — стали впахати до середини п'яного чоловіка.

«Що ти робиш, Ваня?» — боронився п'яний. — «Та-ж кожна собака знає, де моя хата, а ти не знаєш!»

По довгій борбі найшовся п'яний в камері під замком. Зачалася сцена, яку міг би достойно відмалювати хіба якийсь Чехов. Прекрасною російською мовою став п'яний уговорювати городового, що стояв за дверми, щоби випустив його.

«Будь чоловік!» — говорив він до закам'яного сторожа публичного порядку.

Іще пташки в дзвінких піснях блакитний день купують,
Ще половіє злотом хвиль на сонці жита риза —
Вітри лежать, вітри на арфу грають; —
А в небі свариться вже хтось. Завіса чорно-сиза
Пів-неба мовчки зап'яла. Земля вдягає тинь...
Мов звір, хватається людина.
— Господь іде! — подумав десь полинь.
Заплакав дощ... і вшух.
Мовчить гора. Мовчить долина.
— Господня тинь — прошепотів полинь.

І враз — роздерлась пополам завіса! — Тиша.
Мертва...

Але всі його просьби не привели ні до чого.
«Ты архангелъ, ты елка зеленая», — кричав він.

Коли не помогли ні просьби ні грозьби, пустився п'яний на послідний спосіб ратунку: шопотом обіцяв городовому рубля, коли його пустить. Але городовий не прив'язував, видно, великої ваги до такої обітниці, бо не прийняв пропозиції, хоч яка вона була заманлива.

Тоді п'яний став призивати на свідків своєї невинности нас, лежачих.

«Вони бачили як ви поневіряли мій плащ», — говорив він вже плачливим голосом. — «Ви кинули мій плащ на землю! Як ви можете шанувати мене, скоро ви не пошанували мого плаща!»

Почувся сьміх городового.

«Що? Ти смієшся?» — Завричав п'яний. — «Ключ сейчас прокурора! Прокурора давай!»

Комічний той діалог межі п'яним а городовим скінчився тим, що п'яний упав нарешті на свій споневіряний плащ і захрипів на весь участок.

На другий день ввійшов до камери городовий.

«Вставай, ваше благородіє! Підемо до надзирателя», — сказав він.

Вкоротці потім зачало «благородіє» відсиджувати місяць арешту.

А ми дістали ще один доказ на стану правду що нема правила без виїмків. Говорять і пишуть про підкупність поліції, а виходить, що тут є білі круки, котрі, вірні своїм обов'язкам, не бояться всадити в тюрму навіть приятеля.

Хоча — правду сказати — другого подібного приміру мені не довелося дотепер знайти.

Годі! «Дороговизна! Одні сапоги чого стоють!»

Д-р Ів. Д.

Метнувся огонь: розцвівсь, распавсь — аж води закипіли!

І полилася піснь, принеслась жертва.

Курять шляхи, біжать, біжать... Рвуть вихори, як жили,

Рідке коріння верб старих, що моляться в сльозах.

А трави — й плакати не сміють.

Ідуть потужні сили! Морок. Жах...

...І дзвонять десь в селі.

І вже тремтять, вже спокій сіють

Сріблясті голуби у небесах.

П. Тичина.

Сполохані тіни.

Темрява... Тіни... Червоний камін...
 Схилені стіни... Шпалери кармін...
 Хиляться мрії в сумнім сріблосвоні,
 Хиляться никнуть під тягарем дум.
 Красно в камінку... Вугілля червоні...
 Ніжно колишеться полум'я сум...
 Пісня зітхає в вечірньому дзвоні..
 Цитьте ж ви віщії стіни червоні!—

Ночі серпанок.. І шелести шовку.
 Лист шепотливий вкриває головку.
 Трепет... Зітханне... Сполохані роси
 Ранок... Світанне... Розмаяні коси...
 Темрява... Тиша... сполохані тіни...
 Цитьте ж похилені віщії стіни.—

Беско—Стен.

Перед тихою пристанню:

Епільог.

Ти кличеш в пристань тиховодну..
 О, злоторибонько моя!
 Твою надію первородну
 Вінками сліз вінчаю я...

Не пристані, а співу бурі
 Шукає вільно-творчий дух.
 В моїй душі, в моїй натурі
 Живе нестримний, вічний рух!

Твоїм рукам, твоїм ліляям
 Шаленства льоту не спинить:
 Я другим чарам, другим феям
 Оддам коротко-вічну мить...

Моя свята, моя пречиста...
 Візьми вінок із сліз перлистих.
 Перед тобою—пристань чиста...
 Пливи... пливи... в сльозах іскристих.

Я. Мамонтов.

Н е л ю б о в.

Узори зорь горять яскраво.
 Колише сон верхи дерев.
 Як білогривий, сонний лев,
 Дрімає море величаво.

Сюди, в забутую альтанку,
 В ночі сама приходиш ти.
 Той мент я буду стерегти
 Всю ніч, до ранку, без устанку.

Для тебе слів давно не маю.
 Любови теж нема давно.
 Давно прокляття прогую.
 Але... я—тут... я дожидаю.

Пливуть, пливуть нічні години...
 Дріма велична далина...
 Тебе нема... Тебе нема...
 О, безпорядна... о, єдина...

Та от і ти! Ідеш принадно,
 Як плине лебідь на ставу...
 І я дивлюсь... клену... зову...
 І в парк тікаю безоглядно.

Я. Мамонтов.

1915

Б е з н а д і і.

(пісня)

Мій коню, не рвись, не гонись:
 Нема вже куди поспішати,
 Нема чого ждати—бажати...
 Мій коню, не рвись, не гонись!
 Мій любий, не грай, не басуй!
 Нема де нам волі шукати,

Нема з ким за правду стояти...
 Мій любий, не грай, не басуй.
 Мій вірний, тихіше ступай:
 Вже зірвано рідні намети,—
 Там ворог справляє бенькети,—
 Мій вірний, тихіше ступай!

Вже годі, товаришу, стань!
Зруйновано рідну країну,—
Розігнано милу родину...
Вже годі, товаришу, стань!
Мій друже, до-дому впади!
Там ниви палають вогнем,—
Брат брата стинає мечем...
Мій друже, до-долу впади!
Ти очі навіки склепи:

Там зрадник буде панувати,
Ще й святощі наші топтати...
Ти очі навіки склепи!
Ти, серце зболіле, засни!
Нема чого в світі нам жити,—
Нема кого вірно любити...
Ти, серце зболіле, засни!

С. Гр—ко.

Чергова справа.

В одному з попередніх номерів «Проміня»¹⁾ було справедливо вказано на потребу загодя приготуватись до організації національної української школи, щоб хвиля, коли ся організація стане можливою, застала українське громадянство і його педагогічні круги вповні готовими, з усіми потрібними засобами. Головне місце в тім займає приготування українських підручників по всім предметам низшої й середньої школи різних типів. Се дійсно справа пекуча, справа чергова, котрої ніяк не можна відкладати, спихаючи на інші, вільніші, мовляв, і кращі часи. Вона мусить бути зроблена скоро, тепер же, щоб справді, поклик до організації української школи—може бути навіть дуже недалекий, не застав нас з порожніми руками.

Тим часом ш. автор згаданої статі вказує до сеї мети дорогу дуже далеку й кругу, і ті пляни, які він рекомендує, можуть пустити справу в довгу проволоку, видимістю роботи заслонивши дійсні, практичні, реальні осягнення.

Автор справедливо підносить, що в українській науці більше розроблялися дисципліни історично-літературні, ніж реальні. Але підручників в властивім значінню небагато і в науках історично—філософських. А з другого боку не так уже мало зроблено і в області наук реальних, як може здатися, читаючи згадану статтю; навіть і тої приготувочої роботи, до котрої накликає автор, зроблено в сій області вже досить на те, щоб від приготувань перейти таки на решті і до діла.

Збирання словарного матеріалу на Україні йде вже більше як сто літ—іде зовсім не зле, і можна сказати, що лексичний матеріал народньої мови взагалі зібраний вже на стільки, на скільки лише міг бути визібраний такими «любительськими» засобами. Можуть іще чимало принести спеціальні, добре організовані нау-

кові експедиції в мало обслідувані краї української території,—напр. до північної, припетської-кобузької країни: вона може дати такий же цінний матеріал, як і гірський карпатський пояс, енергично обслідуваний в останніх літах перед війною. Але сих результатів зовсім нема чого чекати людям, котрі вже тепер мають охоту послужити тій пекучій справі, про котру я зняв мову—складанню українських підручників, тай взагалі заповненню прогалин в нашій популярно-науковій літературі.

Згадана стаття, я переконаний, зовсім непотрібно ставить тезу, що «тільки уявивши собі в повній мріі, яка вже єсть у нашого народу наукова мова, науковий діяч зможе доповнювати її власними штучними термінами та назвами». Такою дорогою ніде не йшла наукова робота, і у нас поставити її на такий ґрунт—значить загвоздити її на довгі часи до української культури, в тім і до науки, прикладати. Принцип крайнього етнографізму річ хибна, шкідлива, і в інтересах нашого національного розвитку зовсім негідна. Вибилось українське громадянство з рам сеї програми в сфері артистичної, белетристичної творчости, котрій теж, і не дуже навіть давно, ставилось завдання малювати етнографічний, народній побут. Нема чого добровільно накидати знов такий принцип нашій науковій роботі. Завдання національної української культури вимагають як найбільше творчої роботи, котра опирається і повинна спиратись на народній основі, але не тримається її неவில்ничо, як сліпчею плота.

Нарід однаково не може дати скільки небудь повної термінології географії, ботаніки, анатомії, механіки чи хімії, таж само як політичної економії, історії чи лінгвістики. Народня мова може дати для неї тільки деякі елементи, вони й зібрані вже в величезній більшости, значно мабуть більше як 90%, в загальних словарях і в спеціальних збірках, термінологічних матеріалах, в підручниках і в популярній літературі. Те що може принести дальше зби-

¹⁾ О. Янята. Негайна справа в розвитку української науки і школи. № 7—8. 1916 р.

ранне народньої термінології, сорозмірно невелике. Се збирання буде і далі вестись, але воно ніколи й не скінчиться, тому не можна й чекати його скінчення. Нарід не тільки консервує готовий словарний матеріал,—він творить його і творитиме неустанно—в тім і матеріал термінологичний.

Розвивається жите і техніка—твориться і відповідна термінологія у того що ми зємо народом в тіснім значінню. Зявилися на Україні водяні й вітряні млини—з'явилися для їх конструкції й нові терміни. Пішли фабрики—поруч запозичених і тільки притертих (тому в перекладній масі безвартісних) стали вироблятися і народні назви. Розвинулось на українській землі гірництво (шахтарство) — так само. Дістане ширший приступ сей колективний анонімний творець до електротехніки, до технології, до авіації—він і там творитиме свою термінологію, по тим самим більше менше психологічним законам, по яким творить її інтелігенція, дослідники й винахідники. Лінгвістичні й термінологичні комісії будуть збирати сей термінологичний матеріал, будуть працювати над неустанним оновленням термінології й культурної мови взагалі—дай Боже во віки віків. Але се буде тільки маленький регулятор в великій робітній культурної української творчости, як термінологичні, правописні і язикові комісії у иньших культурних націй,—зпо між котрих виріжнати себе і ставити в якесь виключне становище, вийняте з-під загальних культурних норм не маємо ніякої причини ні потреби.

При кінці другого десятиліття ХХ віку ми не можемо вертатися до тих гасл, до тих підходів до української культурної роботи, які мали місце і значінне в першій половині, в середині ХІХ століття, коли альфою і омегою всього була жива народня мова, народня словесність, народній побут—бо по-за тим сливе й не було нічого. Але за останнє столітє над народньою стихією спільним заходом великих і малих діячів українського відродження піднеслась велика культурна надбудова, котрої ваги нам у всякім разі не годиться зменьшувати або забувати. Підношу се з притиском, бо в українських писаннях ще дуже уперто бренть стара, нота, що українське жите, мовляв, ще тільки в сповиточку, треба класти перші основи, робити приготівчі заходи до того і сього. А в дійсности наше національне жите зовсім не таке бідне, має дуже показні культурні надбання, і всяких готових підвалин далеко більше ніж се памятається, за недостатчею організованости українського житя в Росії. Сього забувати не годиться—хоч би і в тій спеціальній справі, про котру говоримо.

Вже почавши від 1860-х рр. пішла інтенсивна праця над шкільною й популярною українсь-

кою літературою в Росії. Тоді ж випущено серію підручників для народньої школи, а коли сьому видавництву положила край адміністрація, почасти сю роботу перенесено на галицький ґрунт, почасти переведено на популярно-наукову літературу—навіть на белетристично-популяризаторську з огляду на цензурні вимоги,—аж до «свободи друкування» 1906 р., коли в значнім числі почали виходити шкільні книжки й оживилось популярно-наукове письменство. Таким чином до війни зібравсь уже значний популярно-науковий капітал, якого ніяк не можна легковажити.

Ще жвавійше велось се діло в Галиччині—працею не тільки Галичан, але й російських Українців що з ріжних «незалежних» причин переносили на галицький ґрунт свою роботу також і в сій області. Поруч збирання словарного матеріалу і народньої термінології в ріжних спеціальностях ішла дуже енергійна робота в популярній літературі, в укладанню шкільних підручників і виробленню наукової термінології. Працею трьох поколінь учених, популяризаторів, педагогів зібралась повна колекція підручників для низшої й середньої школи, звичайно, по кілька книжок по тим самим предметам, які заступали місце одна одної в міру розвитку педагогічних вимог, поступів літературної мови (зближення її до народньої) і наукової термінології. Поруч зробленого в російській Україні сей галицький дорібок теж повинен лягти основою теперішньої роботи над шкільними книжками й популярно-науковою літературою.

Розуміється, одно і друге повинно перейти через густе сито аналізу й критики нового покоління робітників. Але що пройде через нього, не має відкидатись, коли не може бути заступлене чимсь кращим, яке б не було його походженне, народне чи інтелігентське. Взагалі нема потреби так дуже різко розмежувати сі дві сфери. Національно свідома, на народній основі вихована, від народу не відірвана, а з ним органічно звязана інтелігенція така ж органічна частина народу—як селянство, міщанство, робітництво й посередині півінтелігентські верстви. Термін утворений зручно, в повній згоді з характером української мови і з певною логічністю змісту, що улекшує його асоціацію з тим предметом чи поняттям, яке він означає, має більше права на існування ніж вираз народній запозичений і тільки притертий, або вираз кострюбатий, дивоглядний, нелогічний—хочби він був документально записаний в якімсь селі Полтавщини чи Херсонщини.

Се одно. А тепер друге. Як марною тратою сил було б творенне наново всього, з ігнорованням раніш осягненого на сім полі в російській Україні, так величезною національною

помилкою було б вироблюванне паралельної окремішної термінології для російської України поруч галицько-української.

Я знаю і признаю, що в галицькій шкільній мові далеко не все добре. Є в ній бога то такого, що суперечить складу української мови й му- сить бути відкинено. Безсумнівно воно й буде відкинене самими Галичанами, коли нові підручники російської України принесуть на місце того щось краще, народне чи утворене, але відповідне духови нашої мови, легке і логичне, як вище було сказано, а не будуть тільки з усієї сили гнути в протилежну крайність. Мушу се зазначити, що тямучі Галичани, не захоплені провінціальним узкоглядством хвалюватістю своїми національними успіхами завжди з великою повагою ставились до всього, що давали влучні популяризації російської України і готові були переймати від них все добре. Перед самою війною приходилось міні на сі теми багато говорити з одним з заслужених галицьких педагогів, і він завжди з захопленням відзивався про гарні прикмети деяких українських популяризацій (особливо високо ставив пок. Ол. Ол. Русова як правдивого віртуоза популяризації. В розумнім, раціональним розвитку нашого культурного життя кожний новий підручник, кожда популяризація повинна бути синтезом осягненого в даній області що до термінології, викладу, популяризації, знання, працею всіх сторін нашої землі, російських і закордонних,—і дальшим поступом в пересадженню затальних успіхів людського знання на наш народній ґрунт. А творити паралельні, самостійні і відмінні дві термінології, дві письменські мови було б не тільки хибним марнуванням праці, а й злочинним розщеплюванням нашої народної стихії.

І от відповідно до всього сказаного я й бачу чергові завдання в сій справі не в призбируванню матеріалів для якоїсь нової термінології, чи викладової шкільної мови, а в використуванню зібраного вже, приготованого; виробленого до творчої роботи наđ шкільною і популярною літературою.

Я знаю, що за останнє десятилітє при різних вищих школах були гуртки, які доволі енергійно й успішно займались збиранням народньої термінології, і збрали багато тисяч карток з народніми термінами. Се добре, спасибі їм за се. Годилось би як скорше вибрати й опублікувати те, що принесли сі збірки нового і цінного для нашої термінології. Але дальшу роботу в сім напрямі я вважаю менше важною, ніж укладанне підручників для школи і самоосвіти по різних предметах низшої середньої школи.

Я думаю, що там де знайдуться гуртки сві-

домих людей, педагогів, вихованців різних вищих шкіл, і взагалі людей добре обізнаних з своїм предметом (бо для доброї популяризації, чи уложення підручника, відома річ, потрібне добре, ґрунтовне знанне предмету в розмірах далеко ширших, ніж в яких він викладається в тім підручнику)—їх завданням повинно бути тепер: обібрати собі якийсь предмет з круга середньої школи і взятись до укладання для нього підручника для школи і самоосвіти (приладженого до шкільних програм, а виложеного настільки приступно, щоб він надавався і для вчення без помочи учителя.

Для сього вони повинні добути підручники, які вже були видані для сього предмету на українській мові, в Росії чи за кордоном, новітній підручники для сього предмету з чужих літератур, зґромадити популярну літературу українську, яка була для нього видана, зібрати українські словарі й збірники термінології—такі збірки, більші й менші багато разів видавались і за кордоном і в Росії, давнішими часами, і в останніх роках обома українськими науковими товариствами,—львівським і київським. Зібрати їх не легко, бо дуже мало дбалося взагалі про українські книгозбірні і се тепер дає себе дуже болючо відчуватися у всім; все ж по різних бібліотеках публичних і приватних дістати їх можна так само як і шкільну і популярну літературу, принаймні найбільш приступне.

Одні з членів повинні взяти на себе більш реальну сторну роботи, инші—формальну, і язикову, термінологичну і стилістичну. Між сими другими повинні бути люде обзнайомлені також з мовою польською і старорусською) знайомість з мовою українською і російською припускаю само собою)—настільки принаймні, щоб при помочи польського словника і, скажім, «Матеріалів для історії древнерусского языка» Срезневского орієнтуватися в словах староруських і польських. Се для того, щоб не хапатися, як то часом буває, польнізмів, які заховалися в старих українських памятках і діалектах сучасних, і не цуратися тих слів, які вживаються в російській мові, але мають свій початок в нашій старій, київській мові і відповідають духови нинішньої української мови.

Коли в результаті такої організованої енергійної кількомісячної роботи гуртка зявиться український підручник ботаніки, космографії чи альгебри, приступно написаний, доброю мовою виложеной, гурток дасть нашому громадянству безсумнівну культурну вартість, положить свою цеглину в будову будучої української школи, а поки що—подасть в нім підручник самоосвіти для широких кругів всіх

тих, що бажають просвіти в народній формі: свідомого українського селянства, робітників, служачих, всього того великого українського народнього університету від карпатської Ма-

гури до Ельбруса і від Сяну до Куми, який жадібно простягає руки до української інтелігенції по національну освіту.

М. Грушевський.

О г л я д п р е с и.

Ще про відокремлення Галичини.

Gazeta Polska 19. I подає такі вісті з Женеві:

«Виявляється, що відокремлення Галичини може взагалі наступити тільки після війни. З відділенням Галичини виходить на порядок денний справа, що зробити в Буковину, а також з князівством Цішинським. австрійським Шлезком, Сілезією. Поляки вимагають прилучення тих земель до Галичини, німці ж тому рішуче противляться. Викликає також трудна справа представництва Галичини в Державній Раді, бо до закінчення сесії ніхто не має права заборонити вибраному до Державної Ради послові брати участь в нарадах. Через те послы з Галичини мали б право навіть після відділення Галичини брати участь в нарадах Державної Ради. Справа виходить дуже складна.

В ньшій числі читаємо:

«Газети подають, що справа відокремлення Галичини стрічається з великими перешкодами в Австрії. Вищі верстви бюрократичні в Відню, централісти, а також ліберальні послы кажуть, що проект відокремлення Галичини веде до розділу та ослаблення Австрії на користь Угорщини. Відокремленню противні також і промислово торгові сфери, котрі бояться таким робом втратити свої галицькі ринки збутку».

«На всіх попередніх нарадах з представниками парламентських сторониць президент австрійського кабінету гр. Клям-Мартініц заявив, що справа відокремлення Галичини не може бути закінчена під час війни. Що ж до виключення галицьких послів з Державної Ради, то відповідні політичні чинники вважають таке розпорядження неможливим. Послы з Галичини, також як і інші послы, були вибрані по праву загального голосування; мандати їх мають правну силу аж до кінця сього праводавства і ніхто не може позбавити їх права участі в парламентських нарадах.

Віденська Reichspost зазначає такі голоси німецьких верств на Буковині:

«Майбутнє відокремлення Галичини ставить на чергу цілий ряд питань, що до адміністративних відносин до Буковини, котрі повинні бути розв'язані. Національні відносини на Буковині не допускають залежності від адміністрації і законодавства автономної Галичини і через те випливає потреба зв'язати Буковину тісніше з Західною Австрією. І так Буковина не має своєї вищого крайового суду, бо належить до округи вищого крайового суду у Львові; в адміністрації ж залізниць підлягає станіславській дирекції; так само не має власної асекураційної установи для робітників, а залежить від Львова. Врешті, вже давно німецькі католики на Буковині, котрих значно більше ніж польських, домогаються прилучення Буковини до віденської єпархії. Кореспондент висловлюється за утворення бікаріату для Буковини, підлеглого віденському арциєпископству».

Що до плянів «Нової Польщі» інтересні відомости знаходимо в московській Gazeti Polsk-ій (№ 31)

під заголовком: «Німецькі пляни на Литві і Поляки»

«В відозві до народу з 15 січня Тимчасова Державна Рада¹⁾ звіщає, що одно з задань хвилі се розширення Польської держави на землі, котрі належали до Польщі, а тепер окуповані австро-німецькими військами. Тим часом Німці що до Литви, мають цілком протилежні заміри. 5 подолисту, саме коли у Варшаві та Любліні проголошувано незалежність польської держави, у Вільні німецькі власти сповістили, що Німці визнають окремішність Литви як від Росії, так і від Польщі і що Литва як і Білорусь можуть сподіватися самостійности. Білоруський орган «Гоман», що підтримується і удержується німецькими властями, так коментує те оповіщення. «Німці хочуть зберегти окремішність мешканців Литви і будуть відноситися до них справедливо. Вони—прихильники вільного розвитку всіх народів. Визнають окремішність нашого краю не тільки, що до Росії, котра більш як сто літ держала нас в неволі, але ж і супроти Польщі, з котрою наші землі де який час жили спільним державним життям?».

Взагалі німецькі власти відносяться до Поляків не жичливо: для своїх заборчих планів вони вважають більш відповідним мати вироблену політично-історичну традицію.

З життя польського на Литві можна зазначити, що в три дні по оголошенню маніфесту з 5 листопада, у Вільні відбулося зібрання 152 осіб Поляків, на котрім той акт був повитаний як «перший етап по дорозі до відбудовання Польщі в можливо найдальші історичних границях» і «в почуванні одности з королівством»,—висловлено переконання, що «оголошення незалежної Польщі повинно виразно вплинути і на відносини німецької адміністрації до Поляків на Литві».

Треба додати, що вже на передодні маніфесту у Вільні відбулося зібрання «Польського організаційного комітету», на котрім було ухвалено, що «змагання до спільної державности з Польщею і політичним постулатом, котрий об'єднує всіх Поляків на Литві», а також, що «для Поляків Литви і Білоруси буде можливим до прийняття тільки таке розв'язання справи того краю, котре забезпечить йому одність з Польщею»... «Всякі інші розв'язання зоставлять в наших серцях ніколи не заживаючу рану і будуть причиною ферменту, котрий унеможливит нормальний розвій як того краю, так і сусідніх».

Су ухвалу прислао дру Брузінському у Варшаві, з проханням, щоб берлінсько-віденська делегація пез редала її обом центральним державам, як вираження Поляків на Литві.

Нове зібрання в справі віднесення до Польщі—конфіденціальне—скликав віленський «Союз патріоток» разом з «Лігою жінок». Постанова, котру ухвалили участинці в палких словах виливає бажання вдруге злучити Литву. Польщею. Визначаючи, що.. «Литва без Польщі і Польща без Литви були б творами половинчатими», зібрання освідчує: «Во ім'я спільної минушлости, давніх днів слави і ближчих днів муки, в почутті повної приналежности до духової істоти Польщі—хочемо бути з нею зеднані навіки. Хочемо бути нероздільними з Польщею, чи непідлеглою і щасливою, теж пригнобленою і страждуючою. Не уявляємо иншого для себе існування і від-

¹⁾ Варшавська.

кидаємо всяку іншу, хоч би навіть в найкращу ману прибрану майбутність». Постанова закінчується відозвою до братів з Корони, аби «не зубожали себе самі, обмежуючи свої домгання».

По відкриттю Тимчасової Державної Ради в Варшаві, гурт Польок з Литви вислав привітну адресу, в котрій невпинно бренила одна тільки нота: не забувайте про Литву! В тій адресі читаємо меж иншим:

«Не забувайте про Литву! Не одвертайте очей і думок ваших від тої нещасної країни, котра більш як сто літ терпить муки за свою польскість, а де всеж-таки польскість та що раз то більше розвивається—від того люду, котрий тепер, серед гуку, гармат і огнів підпалених сіл стихійно кидається до польських шкіл і протяє руку за польскою книжкою. Ваш обовязок не тільки дбати про Польщу, але й про Литву. Через те до вас маємо право звертатися з благанням: рятуйте нас! Рятуйте ту величню, ту найкращу частину народу! Рятуйте вітчину Костюшка, Рейтана, Міцкевича—вітчину Ягелонів!».

Отже «відбудування в можливо найдальших історичних границях». Те що давніше називалось більш отверто «од моря до моря».

Митрополит Авдрій Шептицький на засланні.

Під таким заголовком уміщено у московському «Утрі Рос.» статтю-інформацію про долю митрополита Галичини. Не дивлячись на те, що про м. Шептицького в свій час подавались звістки і в українському місячнику «Укр. Жизнь» і в деяких російських виданнях, як напр., «Русск. Вѣд.» або статя В. Короленка у «Р. Записк.», після яких для всіх би вже повинно бути ясним, що гр. Шептицький не польський діяч і висланий був з Галичини, як представник українців. Про це досить яскраво свідчили і ті різні замітки людожерного характеру, що з'являлись у правій пресі (напр. «Ніев»). Але д. Ноліну—автору статі—все це невідомо. Вся його статя скопійована так, ніби митр. Шептицький є діяч Католицтва і представник польської аристократії. Спростувавши цю характерну «помилку», беремо із статі фактичні відомости про життя гр. Шептицького.

«Торік восени до М. Ярослава був висланий уніяцький митрополит Галичини, заступник голови Галицького Союму гр. Авдрій Шептицький. Цей видатний представник польської аристократії і голова уніяцької церкви до свого переїзду у Ярославль був вязненим Суздальському Спасо-єфімевському монастирі. Перебування гр. Шептицького у цьому монастирі було обгорнене великою таємністю, і коли б не запрос у Д. Думі, то ледвіхтоб знав про долю уніяцького митрополита закованого за товстими монастирськими мурами...»

Тільки вільне слово, що залунало з парламентської трибуни, одчинило двері знаменитій монастирській вязниці. Тепер опальний митрополит живе у м. Ярославлі на тихій тій безлюдній Воздвиженській вулиці у дворі Говорова, де для його знято помешкане. Поліція завше стереже гр. Шептицького у квартирі, бачить його нікому не дозволяється, заборонено також і листами зноситись зо внішнім світом. Не дозволялося читати і польські часописи, тільки недавно стали давати російські. Для його потреб видається невеличка сума грошей, що ж до його власних матеріальних засобів, то до останніх часів він ними користуватись не міг. Що до релігійних потреб м. Шептицького, то останніми часами у його помешканні зроблено невелику капличку, де він і править службу Богу по греко-уніяцькому обряду. Коли митрополит виходе на прохід, то слідком же за ним ідуть «горохові палто». Ті, хто знав митр. Ш. ще до заслання, кажуть, що він давно хворий на так звану слонову хворобу ніг, що потрібує постійної медич-

ної допомоги. Про ті умовини, в яких' проходить життя митрополита, яскраво свідчить хоча би такий випадок. Скоро після того, як гр. Шептицький опинився у Ярославлі, його привели у місяцевий римсько-кат. костьол на сповідь. Під час цієї подорожі його оточувало аж п'ять поліцаїв: пристав, околочний, два городових і один «штатський». Сповідався він у сусідній капличкою різниці, а у дверях її весь час стояла поліція. Все це робилось під час богослуження у костьолі на очах десятків богомольців. Серед них були і такі, що знали митрополита і його діяльність у Галичині. Де хто з тих, що бачили цю сумну картину, плакали навзрід...»

До питання про українську школу¹⁾.

Ці факти самі свідчать про те, що потреб в українській школі ще до війни була питанням життя чи смерті, а не лише тільки-принципальною суперечкою. Тепер же, під час війни ця потреба стоїть ще гостріше.

Приводимо голоси, що висловили гарячу, одверту і категоричну вимогу *під час цієї війни*. Ці голоси повинні звернути на себе увагу найбільш чутливих послів Державної Думи.

Ми навмисне підкреслюємо *під час цієї війни* всупереч неодноразовим заявам декого з членів Думи, які, ніби то з доручення цілої країни, доводили, що тепер нема інших питань, як тільки питання про війну. Нехай ті ж самі послі до Думи зрозуміють, чим керувалась країна, коли у своїх резолюціях висловлювала негайну потребу заведення української мови в школі, не відокремлюючи цього питання від інших питань війни.

Київський педагогічний з'їзд (1916 р.) постановив: школа повинна бути національною в тому розумінню, що вона має зміцнити природне у кожного почуття любови до свого рідного.

Нарада, скликана у Москві 1916 року, Всеросійським Земським і Городським Союзами із представників земств і городів, а також громадських і національних організацій з приводу питання про допомогу дітям в звязку з війною, признала необхідним ввести в діло навчання рідну материну мову і висловила бажання скликати негайно особну нараду, яка і розробила б низку мір для скоршого переведення в життя цього питання.

У Одесі (1915 р.) у Педагогічному Товаристві всі промовці, не виключаючи і великоросів прийшли до висновку про необхідність навчання на українській мові.

Питання про необхідність національної української школи було підняте і в *Одесі на Економічній нараді Юга* в звязку з мірами

¹⁾ Див. ч. 1—2.

для підняття культурности й працьовитости українського населення. На цій нараді питання не було вирішене, дякуючи забороні представника уряду обговорювати цю тему.

Це ж питання було підняте і на *Кооперативному з'їзді у Одесі (1915 р.)*. Було ухвалено резолюцію, в якій з'їзд вимагав вести науку по всіх школах України, а особливо початкових, на рідній мові.

На земських зібраннях знов обговорюється це, гостро поставлене самим життям, питання про мову навчання в школах України.

Осередком уваги *Золотоношського чергового земського зібрання* був доклад по народній освіті. Вияснивши цілу низку труднощів, на які натикається робота вчителя— незрозумілість для учнів російської мови викладу—зібрання згодилось на тому, що єдиний вихід звідси—широке користування по школах українською мовою.

☞ *Гадяцьке Земське чергове зібрання* під час розгляду докладу Губернської Управи про освіту теж не обминуло питання про відношення уряду до української мови.

Кобеляцьке чергове земське зібрання, обміркувавши питання про школи, визнало найкращим зробити практичні кроки для здійснення хоч деяких вимог навчання і ассігнувало 600 карб. на вивчення народньо-українських снів.

Лубенське земське зібрання, вислухавши доклад про необхідність користування у початковій школі українськими підручниками, постановило: прохати уряд скасувати заборону з української мови і допускати українські книжки у сільські бібліотеки, а також клопотатись, щоб Полтавська Губернська Земська Управа оголосила премію за уложення шкільних підручників на українській мові.

Гарячу суперечку у *Полтавському губ. Земському зібранню* викликав доклад про українську мову в початковій школі і промова посла до Державної Думи д. Коваленка з приводу ассігновки на укладення підручників для дітей-українців. Після цього Управа запропонувала зібранню почати видавати підручники для земських шкіл Полтавської губ., і до роботи по складанню їх притягти народніх вчителів, а на підготовчу працю ассігнувати 1500 карб.

Останніми часами *Черниговське повітове земське зібрання* постановило клопотатись про дозвіл вести науку в початкових школах на українській мові, увести українознавство в учительській семінарії і на учительських курсах, допустити українські книжки в народні бібліотеки і читальні і прохати Губернське земство підтримати це прохання.

Роменське чергове земське зібрання також постановило прохати Губернське Земське зібрання поклопотатись про дозвіл од Міністра Народньої освіти вести науку в початковій школі на мові українській.

Миргородське земське зібрання, прийшовши до висновку, що добра постанова шкільного діла є, необхідна умова культурного розвитку народу, що російська школа на Україні не досягає належного й виховуючого значіння за відчужестю своєї мови і всього шкільного ладу, постановило: 1) у початковій школі в місцевостях з українським населенням увести українську мову, як засіб навчання; 2) Вивчення російської мови як загальнодержавної і мови високої культури починати, як обов'язковий предмет, з третього шкільного року; 3) шкільні підручники треба пристосувати по мові і по змісту до умовин місцевого життя; 4) Вивчення мови, географії, історії України необхідно включити у програму початкової школи; 5) Для підготовки вчителів початкових шкіл, по учительських і педагогічних школах і педагогічних клясах жіночих гімназій увести вивчення української мови, літератури, географії і історії країни, а у вищих школах на Україні треба улаштувати катедри українознавства з метою підготовляти вчителів для педагогічних шкіл і курсів.

Борзенське земське зібрання одноголосно висловило за українську мову у школі й винесло належну постанову.

Харківський Статистичний Відділ Губернського Земства, зробивши перепис населення по повітам, прийшов до висновку, що головний торміз просвітній роботі Земства—це відсутність шкіл з українською мовою викладу.

Засідання представників Полтавських кооператорів, вияснивши причину низької культури українського села, ухвалило резолюцію: «по школах в місцевостях з українською людністю науку вести на українській мові».

Кооперативний з'їзд у Київі теж не обминул питання про школу і визнав необхідним: скасувати обмеження українського слова, скасувати заборону української преси і видавництва, оновити діяльність вже існуючих і очинити нові культурно-просвітні та наукові українські інституції. Й завести в школу українську мову.

Зібрання уповноважених Товариства споживчих товариств півдня Росії, заслухавши доклад про українську видавничу і просвітню діяльність на Україні, визнало, що це є питання самого дорожнього національного скарбу рідної мови і національної культури.

Здається досить би вже цих численних

фактів, щоб прислухатись до вимог і сподівань народу, і нема вже більш місця відомій заяві де-кого з депутатів «вони не просять», бо кожному вже видно, що «вони» не тільки просять, але вимагають настійно, активно і одверто.

Ось факти що ілюструють гостроту і активність боротьби за це хвилююче питання. У Винниці засідав з'їзд Подільських кооператорів і під час обговорювання проекту школи для інструкторів по кооперації з 3-х годовим курсом було введено пропозицію, що мовою викладу у цій школі буде українська. Ця пропозиція викликала різку відповідь свящ. Славінського, а потім гострі репліки на адресу останнього. Голова наради встряв у цю суперечку, і прихильники української мови демонстративно покинули засідання. Друга частина теж вийшла, протестуючи проти заборони обговорювати це хвилююче питання, і від цього робота з'їзду майже завершила.

Ще більш гострі засоби боротьби за українську мову, засоби що нервують і рвуть душеву рівновагу, мали місце в кінці нарад кооперативного з'їзду в Одесі 1916 року. Там виникли дуже гарячі дебати про українську мову кооперативних видань, призначених для селян-українців. Коли ж на зібранню це питання було розв'язано згідно з вимогами українців, суперечка під час перерви прийняла ще гострійший характер і нарешті перейшло в бійку. Союзник Королев, не маючи більш переконуючих аргументів проти української мови, почав бити українського кооператора з Поділля.

Можна багато ще достать фактів, що мають відношення до питання про українську школу, але ми боїмося втомити д. д. депутатів Державної Думи.

Але не можна обминути самого головного—голосу самої широкої маси українського народу.

Останніми часами ми одержали де кілька листів, приговорів, резолюцій з вимогами завести українську мову в школи. Під ними є підписи українських селян і робітників з різних місцевостей України.

650 селян і робітників села Воскресенки Катеринославської губ. надіслали листа депутатам Д. Думи Керенському і Чхеїдзе. Піднявши питання про свою пригнобленість, низький рівень культури, вони пишуть: «Позаяк культурний рівень селянських і робітничих мас можна підняти тільки шляхом освіти, тільки освіти близької і приступної народу—на його рідній мові,—ми пропонуємо вам, товариші, у ваших намірах вигоїти загальну болячку, перш всього подбати про те, щоб як найскорше

було вигоєно таку страшну хворобу на тілі трудячого люду, як його власна темнота. Ми, українські селяне і робітники, вже досить переконалися в цьому за останні часи свого нужденного життя. А через це—кажуть вони—добувайте загальну і широку освіту, для нас, українських селян і робітників, на рідній українській мові».

Українці міста Катеринослава послали приговор до соц.-дем. фракції Держ. Думи, в якому кажуть: «Дуже сильно і боляче ми відчуваємо відсталість, пригнобленість і некультурність свою народу і признаємо, що єдиним засобом, що допоможе йому стати рівним членом культурних націй Європи—є підняття його духовних і матеріальних сил, а це останнє з'явиться як наслідок розвитку його національної культури.

А через те—кажуть вони—ми вимагаємо для української мови 1) негайно завести українську мову у всі початкові школи України як засоб навчання;

2) Завести обов'язкове вивчення української мови й історії по вчительських інститутах, семінаріях і заложити українські катедри в університетах.

3) Завести українську мову в урядових інституціях: суді, почті, телеграфі, залізниці і т. ин., а також по Земських і міських управах.

500 селян і робітників Олександровського повіту на Катеринославщині надіслали листа соц.-дем. фракції Держ. Думи. Вони кінчають цього листа так: «На страдницькому обличчю українського народу ще не зтерлась печать віковичної туги й муки. Але ми, що живемо його стражданням, радісно помічаємо те, як вираз покірності і безсилля у затурканого українця заміняється виразом, мужності й відваги. Хай не празникують перемоги чорні ворони, що зруйнували культурне огнище України—Галичину. Ще живе козацький дух, що придбав нові культурні форми».

«Ми знаємо, що без національної літератури преси і без національної школи народне самопізнання ще довго буде поволі пробиватись через нечисленні перешкоди.

«За для правого діла пролетаріату, за для його інтересів і від ймення пролетаріату всеї України, мы українці, робітники і селяне, вимагаємо від вас, товариші і депутати, підняти питання у Державній Думі про українську автономію, українську школу, не тільки початкову але і вищу.

«Силою самого життя зараз на чергу поставлено цілу нитку національних питань. Ми, підтримуючи демократичні вимоги всіх націй Російської держави, слушно ставимо

і свої вимоги національної української школи й автономії.

«Хай одмовлять нам в цих вимогах, але ваше гаряче слово в оборону України, школи і права 35 мільйонного народу на культурне життя зробе своє велике діло. І вірте, товариші, український народ зможе дати достойну відповідь своїм ворогам».

Також міські сільські українські соц.-демократи міста Катеринослава надіслали листа у юлі 1915 р. до соц.-дем. фракції Держ. Думи, вітаючи виступ у Думі в оборону української преси. В цьому листі, розбираючи сучасну «ідейну» війну, вони пишуть: «Доручаємо вам протестувати проти всякого гніту над національним життям українського народу, боронити його право на вільний розвиток — домагайтесь уведення української мови у школі початковій, середній і вищій, у суді, у місцевих органах самопорядкування, в урядових інституціях, а також на залізницях; передачі всіх місцевих справ до рук представників від національно територіальної одиниці, домагайтесь автономії України з окремим Сеймом, який би мав законодавчу силу в тих справах, що торкаються народу, який живе на землях України».

Всі ці резолюції, приговори, листи, накази виявляють, що вимоги земств, кооперативів, нарад, з'їздів не тільки не максималні, а навпаки мінімалні, бо, як свідчать резолюції, народні маси домагаються далеко більшого.

Ми вже згадували, що 37 українців-депутатів 3-ої Держ. Думи внесли законопроект про українську школу, але цей законопроект не став законом через те, що ніби то Держ. Дума не знає відношення до нього українського народу.

Тепер, маючи силу фактичного матеріалу про це відношення, ми, дякуючи закону 3-го юня, не маємо змоги послати до Держ. Думи представників українського народу. Свої голоси ми оддали другим націям і тепер бачимо, що вони не виконують наших бажань.

Через це ми звертаємось до фракцій соц. демократичної й трудової з проханням *тепер же внести* відповідний законопроект про українську мову у школі, а до Державної Думи з проханням ухвалити його.

Разом з цим ми вимагаємо від послів українських губерній, (які тепер льокайствують перед Марковим 2-м і К-о), щоб вони голосували за наш законопроект. Як вони від цього одмовляться, ми будемо їх лічити зрадниками українського народу.

Робітники-українці М. Петрограда.

На „Зеленім Клину“.

(Листи з Далекого Сходу).

За вікном гуде та віє у телефонному дроті змії тайфун. Там, зараз за горою, тозляглась аж до блакитно-рожевих гір на обрїю біла вкрита снігом Амурська затока, затока Японського моря. По назві це здається таким екзотичним що навіть не даси тями: чи справді є воно на світі, чи може тільки в казках згадується? Але воноось тут, двісті ступнів, за вїкном.

А передо мною лежить фотографічна картка-листїзка: рядками гарньенько покладені українські видання, які виходили за останні роки на Російській і закордонній Україні та в Америці, — усього 56 назв, — а посередині, з цих красномовних рямець виглядає суворе, з глибоко захованою в очах любовю, обличчя Шевченка. На другім боці напис: «На згадку 100-х роковин народження Т. Г. Шевченка. Владивостокський гурток свідомих українців».

«Владивостокський», «українців»... Немов трохи дивно лунає. Від України ж до Урги або Пекина ближче, ніж сюди. А звідцїля—Гоколулу зовсім близько, а до Йокагами шлях простїший і коротчий, ніж від Катеринославу до Київа? Але це—факт. українці тут є, і навіть не тільки метрополїйного, аї туземного походження.

Усі памятають ту хвилю масового переселення, яка почалась на Україні років 30—25 тому назад і тяглась то підїмаючись, то трохи спадаючи, аж до останніх часів, року до 1914-го. Злидні та гірка недоля гнали людей шукати хліба та кращої долї. Багато людей оселилось тоді по Самарській, Уфимській та Саратовській губерніях; ще більше сунуло далї за Уральські гори займаючи казенні ділянки у Акмолинській обл. Тобольській та Томській губерніях, на Семиріччі, у Тургаї та по інших степах і нетрях Середньої Азїї. Велика частина переселенців просто з міст рушала на Далекій Схід: на Амур, на Уссурї, — на Зелений Клин. Де хто з людей, що вже оселились навіть хазяйством завелись були у Західній Сїбірї, згодом, відпочивши, пішли далї на Схід шукати кращого. В результатї тут, поруч з Японїєю і сферою японського впливу, утворилась досить компактна маса української людности: подекуди вона вкраплена невеликими купками, окремими селїщами, а де не де займає досить великі території заспїлщ, досягаючи від 50 до 80 відсотків усїєї мїської людности.

Досить тільки переглянути список сел та хуторів Приморської области, а особливо Никольського та Іманського повітів, і ви немов попадаєте на Україну: нема мабуть ні одного міста або містечка на Україні, котре не мало б тут свого тезка: на самому березї моря стоїть велике, досить значне промислове село Київ; є селї Чернігівка, Прилука, Полтавка Зеньков, Хорол, Сквїра, Умань т. д. Більшість переселенців—з Київщини, Полтавщини й Чернігівщини. Є й Харківці, і подоляки, й волиняки. Херсонців, катеринославеців, тавричан і кубанців, порівнюючи, дуже мало. Це, звичайно, від того, що добробут південної частини України взагалї кращий, ніж північної, і хвиля еміграції там була завжди менша.

Обставини военного часу, що викликає велику потребу в робочих руках, потягли силу людей з сел у місто. На будівлях, заводах, фабриках, у порту вам у вічі кидаються ті ж погано одягнені нужденні постатї, які ви звикли бачити на майданах портах і пристанях, заводах Одесу, Київа, Катеринослава, Харькова, Марїуполя: облїзли сму-

шеві шапки, зайложені каптанці, важкі незграбні чоботи, латані й перелатані, голодні, нужденні обличчя.

Годинами вистоюють у снігах, у «прихожих»:

— До вашої милости. Не буде часом можливо какое нибудь место, або должность?... І мова та ж, що по пристанях та ночліжках «у городі й у Одесі, на юлиці на болшой»: не по українському й не по-русьському, а ка-зна по якому: на панський копил, «по благородному».

В узькій долині між горами, поруч з одним передмістям Владивостоку засноване недавно досить велике казенне підприємство. Уже з самого початку роботи почали надходити від міських селян-заробітчан прохання, щоб узяти на роботу. Робота типово городська, заводського характеру, і мені зпочатку було трохи дивно: яка лиха година може погнати таку силу людей від оцих розкішних зелених квітчастих гір, від необмежених просторів матері землі до бруду, духоти й смороду фабричної кузні й майстерні. Хто жене селянина від землі в місто до заводського казану на Україні,—річ давно відома: тут і голод, тут і холод, тут і темнота,—а надо всіми лихами—безземелля. Але тут же ні безземелля, ні малоземелля немає: землі хватило б на кількість люду удесятеро більшу, ніж тут живе. Але придивившись до життя та розпитавшись поміж самими селянами, я знайшов ті сили. І треба згодитись, що вони не менш значні і більш безнадійні, ніж ті, що гноблять селянина там, під рідним небом.

II.

У кімнаті тиша. Сусіди, дрібні чиновники вонних тимчасових підприємств, потягли, хто куди: той у кафе, той до біліарду, той до преферансу, той до шпендеферного стола. За стіною у куховарні—пошепт. Там живе сторожика казенного будинку з своїм чоловіком, обоє тутешні селяне з переселенців. Зараз у їх хтось чужий.

— Та й говорять зовсім по вашому, по київському... Так чудно слухать!

— Дурная,—обзивається чоловічий голос:—тепер многи господа говорять, как ім пожелається: хто по французькому, а кому угодно—і по хахлацькому може, как говориться, по маларасейському: на его заприщєнія негу...

— Так ти, доню, покажеш мені їх: може таки чоловік недавно з дому, то хоч розпитати, як там; хоч, і не відтіля, так може поблизу...

Мова, очевидячки, йде про мене. Згаду, що недавно сторожика, Платонида Дорошенкова я ось казала, що до неї має приїхати з дому мати. Я беру шклянку з блюдцем, і, буцім ненароком, за чаєм, іду в куховарню.

Назустріч мені з стільця підіймається сухенька бабуся селянка, пильно вдивляється в моє обличчя.

— Так оце, мабуть, і вони?

Несподівано бабуся підіймається навшипінки й чолонкається зо мною, як з рідним.

— Оце до дочки приїхала; треба ж помогти, яке її здоров'я!.. А чую, вона каже, тут пан живе з нашої країни. Так кажу, хоч подивлюся та розпитаю, як там у нас діється.

Ви відікла сами? Так і Сквиру знаєте, і Чернаси?

І Дніпром їздили? Лишенько, як же давно не бачила я нікого з нашого краю... Цей край? Та який він «наш», бодай йому... окрім святого хліба! Не життя, а морока в цім краї. А тут ще таке лихо: тут дочка нездужає, а друга у Микольському, в больниці лежить от уже на другий місяць повернуло. І туди треба, та й тут же треба помогти. От тобі й старість!

Бабуся виймає хусточку; підносить до почервонілих очей.

— Ну, а як же вам доводилось улащтовувать

тут своє життя, як приїхали? Ви тут давно живете?

Усяк бувало. Дванадцять років ми вже тут. І було погано й зараз не краще. Земля не родить, от в чім лихо. Так зверху глянути, так і Господи яке доброще: сопки¹⁾ зелені, вкриті лісом, як кучерями; трава—в чоловіка; рослини й всякої, квіток усяких. А тільки візьмешся обробляти, її,—аж вона нікуди не годиться. З якого боку не підійди, коли не суша, так злива; не злива так тумани. З першу як не як родила; а далі виснажилась земелька, і чим далі—то гірш та й гірш. Чорної родючої землі зверхечку от так буде (бабуся показала долонею верхків зо-три) а далі—синій глей, важкий, в'язкий, води не пропускає... намокне—грязюка, а висохне—як каменюка. Гною класти не можна—ще гірш буде. І от тепер що року—недорід та й недорід. Скотом трохи підтримуємось. Скоту, правда, де-хто й багато держить, тільки й то трудна річ: сіна погані, болотняні,—здебільшого різак. Скот ніяк не хоче їсти. Погане, життя: так як би знаття, що там, у Київщині хоч клаптик земельки є, з дорогою душею вернулася б... Та що ж поробите? сами судить: хіба потягла б лиха година от-сюди на заробітки, як би дома було з чого прожити.

Дядько, зять бабусі, що лежав увесь час на ліжку, підложивши руки під голову, вмшугується:

— Главная причина—наводненіє: ничево нельзя проти етого зделать.

— Так-так, сину,—підтримує бабуся: та як би ж знаття було завчасу, яка тут година чи негода то так би кожен і метикував, по своїй силі: здолає чи ні? А то їхали ми сюди, гадали що тут так, як і в нас, а воно—все навпаки.

— А ваше село на річці стоїть?

— На річці ж, на Ханкаї. Так от у осені вона тече як слід. А весною й літом, як почнуть дощі, так вона все кругом і залле. І як постоїть вода, то й пропаде все: і сіно й хліб. От і тепер уже третій рік—повідь за повіддю, і що року—недорід. Де-не-де пробували дядьки відгорожуватись від води, греблі гатить. Так куди тобі! тільки підуть дощі, підійметься вода, й як не було—знесе! Страшена сила; та й не диво: з сопок вода біжить.

Справді, це так. Місцевість скрізь, по басейну Уссурі, Суйфуна то що гориста. Сопки кам'яні, а грунт на їх дрібна кам'яна «галька» мішана з глиною. Розробляти такий грунт, звичайно, не можна, і ділянки нарізуються тільки по течіям річок та по «логах», як кажуть у Сібірі, то б то по скотистих низинах між двома гірних верховин. Тільки по таких, порівнюючи, низьких місцях є зверху родючий грунт. Але як тільки почне танути сніг на горах, а особливо, коли підуть періодичні літні дощі, котрі починаються у травні і тягнуться до кінця липня, а иноді й до початку серпня,—так по всіх «логах», і долинали побіжать буйні п'явки, руйнуючи все по дорозі, і розливаються річки, вимочуючи й заносючи мулом пахаті, сіножаті й пасовиська.

— А п'яного хліба ви ніколи не їли?—спитала мене бабуся.

— Ні, й не бачив ніколи що за п'яний хліб?

— Отак же й ми його ніколи не зазнали дома, а тут довелось... Бо-зна, що воно й таке; от сами бачите, який тут туман з моря иноді насуває: важкий, гнилий, дихаєш, немов вода тобі в груди лється?... Отак і в нас: і от, як посує такий туман, так скілько зачепить ниви, стілько й знівечить: увесь хліб зп'яніє. Бува так: однією нивою туман іде, смугою: де полежав на хлібові, там

¹⁾ Сопка—вулкан; але так по всій Забайкальській частині Сібіру, на Камчатці й на Амурі звуть взагалі гори.

п'яний буде хліб, а де не зачепив,—тут же, поруч, такий, як слід... І що воно таке—Бог його святий знає.

— А хліб же, хліб який стає від того туману?

— зерно таке, як і звичайне, нічого по йому не видно, а змелеш, спечеш, то як попоїсть його чоловік, так і очмаріє: голова болить, меле ка-зна-що, на стіну лізе. На пшеницю та на овес кидається ця капость. Жита, бачте, зовсім ми не сіємо, не родить воно тут. Уже чого не робили ми з тим хлібом; і мішали з здоровим,—нічого не пособлял! А от скотина,—скажіть на Божу ласку,—розбірає! Поклади п'яного віска, понюхає і верне морду, не хоче... І кури не їдять... Погане життя...

— А агрономам ви не показували того хліба? Може б вони по науці дійшли, від чого в йому шкода така?

— Як кажете?

Бабуся не второпала, про віщо мова йде.

Зять і дочка хотіли було ростовмачить їй, у чім справа, але я згодом розібрав, що вони й сами не знають, що воно таке—агроном, кидаючи то на землеміра то на лікаря. Так я нічого й не добився на своє запитання, спостерігши тільки те, що казенного агронома хоч може й бачили селяне, та напевно не розібрали, що воно за пан, і чим він їм міг би бути користним.

— Так розкажіть же ви мені, що там, як у наших місцях; думали колись із своїм старим, як трохи випручаємось хазайством з лихих лабетів, з'їздити по дешевому білету до роду, хоч перед смертю поглянуть та мабуть не доведеться... І старий помер уже, не діджав, покійничок...

Я розказував, що знав, про життя на Україні, а бабуся хитала головою:

— Так-так... Так-так...

І що-раз підносила до старих почервонілих очей хусточку.

Зять лежав на ліжковій, посьміхався, і пояснював мені, немов прохаючи вибачення за дивний і незрозумілий для чоловіка, «которий з понятієм», випадок:

— Они у нас тонкосльозіі, старушки то-єсть. Зпомнятть чось про свої места і сейчас ето у сльози. Конешно—старой народ! А мне так ето не в прикмету, потому—маленьким этудова виїхав...

Микола Новицький.

Х р о н і к а.

Звістки про Галичину. Останніми часами у Австрії дуже гостро стоїть питання про устрій Галичини. Ця тема обговорюється там дуже гаряче, як важна проблема для цілої держави і під час цих дискусій особливо виявився антагонізм між славянством і пангерманізмом. Пангерманські бажання повно з'ясували в статі профес. Інсбрукського унів-та д. Лампа який доводить, що Галичина, займаючи 4-ту частину усієї австрійської території і налічуючи 3-ту частину усього населення держави, вже й тепер дає перевагу слав'янам у парламенті. В разі ж анексії ця перевага ще збільшиться і перевернеться в панславистську погрозу. Через це пангерманці вимагають повної автономії Галичини, з тими умовами, щоб її представники не входили в склад рейхсрату; і це позбавить державу від славянської переваги.

Віктор Адлер, лідер с.-д., вимагає негайного скликання парламенту. Але пангерманці цьому противляться, бо відчувають, що парламент, в якому слав'яне мають численні партії, буде проти їх пропозиції. Тому пангерманці намагаються зараз використати весь свій вплив і поставити

парламент перед фактом, вже здійсненим. («Русская Воля»).

6-го лютого виконавчий комітет всіх німецьких партій Австрії передав міністру-президенту Клам-Мартініцу меморандум.

У § 7-му цього меморандума сказано: відокремлення Галичини, але без шкоди для державної єдності. Одночасно з цим меморандумом була оголошена заява української парламентської комісії. Вимагаючи скликання парламенту, українці протестують проти того пункту меморандума, де говориться про відокремлення Галичини, позаяк переведення цього пункту в життя віддасть українців до рук їх національних ворогів. Українці вимагають національної автономії, розділу Галичини на дві частини—українську і польську і утворення українського національного адміністративного органу для української частини Галичини. («Р. В'їд»).

Останніми часами уряд Австрії широко користується 14 ст. і до скликання парламенту проводить важні зміни в устрою держави. Але питання про устрій Галичини буде вирішене тільки по увільненні окупованих земель і вирішенні питання про Польшу. (Р. Воля).

Австрійський цісар і українці. Як повідомляють з Відня, ц. Карл дав аудієнцію представникам українців д. д. Левицькому й Романчуку. Цісар розпитував про завдання українців у Галичині, хвалив український легіон за храбрість і нарешті запевняв у своїх симпатіях і співчутті до народу українського. (Р. В'їд.)

Германія і українське питання. Через Швейцарію одержані відомости ніби Германія зовсім усунула Австрію від розв'язання укр. питання і взяла це діло до своїх рук. (Р. Воля).

Українська гімназія у Тернополі. Заходами укр. шкільного комітету, головою котрого є проф. П. Ріпнійський, а секретарем Петро Целех, отворено у Тернополі приватну укр. гімназію і 4-х класову народну школу мужеську і жіночу. Мова викладу—українська.

Наука почалась в січні і буде тривати до липня. Школи отворено на тих самих правах, які були до війни, не викладається лише німецька мова. Учеників до гімназії ходить понад 300 (у польській далеко менше їго $\frac{3}{4}$ євреї).

Вчать тіж самі вчителі, що і раніш вчили. Ученики все ще записуються до гімназії, навіть немає де всіх помістити (на лавці сидить по 3-оє). Оплата за науку вноситься місячно по 6 карб., а в народній школі—3 карб., і то платять лише заможніші. Убогих, а пильних учеників дирекція увільняє од плати. Щоб улекшити ученикам не місцевим харчованне (бо велика дорожнеча) заходами учеників «Союз Городів» отворив дешеву кухню (обід 30 коп), а зовсім убогі дістають обід безплатно. На цих днях має отворитися українська жіноча учительська семінарія, до котрої запис відбувається. Т. Клим.

Шкільні справи. Українська письменниця д. Яновська просила дозволу одчинити у м. Лубнах Полтавської губ. гімназію змішаного типу, в якій де які предмети мали викладатись на мові українській. Але місцева адміністрація дозволу на це не дала. (Р. В'їд.)

Університет Шанявського. 22 січня в університеті ім. Шанявського відбулося загальне зібрання членів історичного гуртка, на якому вирішалося і питання про заснування в колі гуртка

секції Української Історії, піднят купкою слухачів університета українців.

Зібрання прихильно поставилось до цієї справи і без суперечок вирішило заснувати секцію.

Постанову відіслано на затвердження адміністрації, і, як що з боку останньої не буде перешкод, то незабаром одбудеться перше організаційне зібрання членів українців.

Українські лекції у Москві. Український літературно-музичний гурток «Кобзарь» улаштує ряд лекцій—докладів про українську етнографію, мистецтво і літературу. 19 і 25-го лютого читав О. П. Новицький уступ до укр. мистецтва, а 4 11-го березня Н. А. Янчук мав читати про укр. народню поезію: Читаються лекції вечероми у реальному училищі Виноградова (Петровка 25.)

Шевченківське свято у Одесі.

«Українська Хата» в Одесі з середини січня почала готуватись до Шевченківського свята. Вирішено було це свято провести так, щоб воно вражало не тугою по умершому Т. Г., а світом надій і бадьорости, нагадало заповіді Шевченка «живим» та, може, воскресило померших для українського життя. В звязку з цим підняте було питання, щоб якомога ширше поставити це національне свято. Надія ця «Української Хати» здійснюється. Свято має відбутись в міському оперному театрі, на що адміністрація театру дала вже згоду. Крім того, на святі будуть співати артисти опери (свідомі українці д-ка Петляш, д. Швець і інші). Хор «Укр. Хати» вмісті з хором артистів (200 чоловік) виконає бойовничий заповіт муз. М. Вервицького, «б'ють пороги» та інші пісні. Реферат прочитає С. П. Шелухін. Буде і декламація.

До святкування запрошені,—літературно-артистичний клуб, просвітні інституції—польські, єврейські і литовські.—Після урочистого святкування в міському театрі має відбутись окремо в літературно-артистичному клубові вечір пам'яті Т. Г. *Студ. О. Паляничка.*

Смерть укр. артиста. У Києві помер український артист М. Вільшанський. Небіжчик був піонером українського театру на селі. Улаштував він українські вистави на Полтавщині і найбільше у Диканці кн. Кочубея. Останні 10 років він грав у Києві у трупі М. Садовського.

Рідний театр на фронті. І на позіції під грім гармат не забувається рідний театр. З початку цієї зими салдатами N і N батареї і N важкої артилерійської бригади з дозволу начальства було представлено ряд спектаклів. (Розіграно водевілі «Кум мірошник», «По ревізії», «Бувальщина», «Сватанне на Гончарівці» та инш. з співами українських пісень і декламацією укр. художніх творів.) Під театр полагодили селянську клубу. В середині була вона уквітчана сосновими гілчачками, а сцена зроблена з салдатських шатрів. Більша кількість артистів-салдатів виступають на сцені вперше, але наслідок не примушує бажати кращого. Жіночі ролі виконували теж салдати (Олещенко і Поляков), котрі своїм голосом і рухами примушують помилитися навіть і тих, хто їх знає. Українське вбранне привезено було салдатом-українцем з дому, а де що було зроблено на батареїній кошт. Театр охоче одвідують салдати і офіцери.

Д. Андріти.

ЛИСТ З СТАВРОПОЛЬЩИНИ.

31-го студня минулого року в далеких просторах малмицьких степах на ставці Башанта було вла-

штовано українську виставу. Постановлена була пьеса Б. Д. Грінченка «Нахмарило» і Кропивницького «По ревізії».

В улаштуванні цієї вистави визначну ролю відіграли місцеві вчителі та вчительки та ще декотрі інтелігентні чиновники. За проводом сих людей пішли й канцелярські писарі і справа наладилася горазд.

Пьеси пройшли, як для аматорів, дуже добре, дали гарний збор (по за 400 кар.) і дуже вподобалися людности. Річ в тім, що людність тутешня українська, калмики теж українську мову розуміють краще ніж російську, а писарчуки та інші чиновники, хоча й відреклися свого національного я, але ж зовсім несвідомо кохаються в українському. Оці обставини й утворили серед публіки великий успіх пьесам.

Аматори лагодяться на масніці влаштувати ще одну українську виставу, але на превеликий жаль серед «власть имущих» панує тенденція аби улаштовано було пьесу російську; і оця тенденція ці не розіб'є горщика на завжди, бо аматори-україці не згожуються брати участь в російській пьесі, а відтак росіяне за се ставляться до них ворожні і до українських пьес також. Але побачимо, що буде далі. *М. Журба.*

Лекція-концерт пам'яті М. Лисенка. 29 січня в залі педагогічного музею імені царевича Олексія в Києві товариство «Вістник Знанія» улаштувало популярну лекцію-концерт, присвячену творчості М. Лисенка. Лектором виступив д. Л. Бедржицький, який читав на тему «Музичне народництво—творчість Лисенка». Лекцію ілюстровано було виконанням народних пісень різних народів (китайський гимн на честь предків, індуський весняний гимн, пісні чеські, польські, словацькі, великоруські), а потім—творів Лисенка. Лекція не зовсім дала відповідь на поставлену тему: лектор занадто довго зупинився на вивисненню загальних поняттів про стрій народньої пісні і зовсім мало вяснив характерні риси творчости Лисенка й його заслуги по гармонізації народньої української пісні. Виконавцями Лисенкових композицій виступали відомі в Києві оперні співаки: д-ка М. Литвиненко, д-ка Внуковський, Севастянов та ин. Вони проспівали кілька десятків народних пісень, аранжованих Лисенком його композиції на слова Шевченка й уривки з опер. Естрада була прикрашена великим портретом Лисенка, портретами Шевченка й Старицького й великою вітриною з народніми музичними інструментами й ювілейними адресами Лисенкові з ювілейного р. 1903-го

Товариство діячів народнього театру в Києві. Недавно заснувалося в Києві товариство «Юго-Западный союзъ дѣятелей Народнаго театра и Искусства», яке має своїм завданням організацію народних театрів, музичних, художніх і драматичних гуртків і взагалі допомогу справі поширення інтересу до мистецтва серед народних мас. Діяльність товариства по статуту поширюється на губернії Київську, Чернігівську, Полтавську, Волинську й Подільську. При товаристві організувалася українська секція, яка має улаштувати шевченківський концерт у Києві. Рада товариства звернулася до всіх кооперативів на правобережній Україні з закликом вступати до його в члени і допомагати розвиткові ідеї народнього театру й мистецтва, яку виставило на своїм прапорі нове товариство.

Українські вистави. 7-го січня 1917 року у м. Широкому Херсонського повіту відбулася українська вистава. Грали аматори на користь Широківської земської бібліотеки при Широківському Кредитовому Товаристві. Пьеса—«Крути, та не перекручай» М. Старицького. Друга вистава відбулася 21-го січня с. р. на користь Татянівського Комітету. Йшла комедія «Чумаки» І. Тобілевича.

Як передає «Gaz. Pol», українська парламентарна репрезентація у Відню вислала до президента американських Сполучених Держав Вільсона лист, в котрім звертає увагу на те, що український народ також має право до державної незалежності.

НА НАЦІОНАЛЬНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИЦЬКИЙ ФОНД.

Від учнів Золотоношської с.-г. школи 55р. 50к., юр. Гриба 10р., Т. Міхури 20р., Гр. Деркача 5р., Г. Мерена 3р., А. Юрченка 3р., Рівникова 10р., М. Марченка 1р., Дядько-Хліба 1р., І в. Казимірчика (полон. учитель Галичини) 1р., 50к. Мик. Нискоклона—офіц. 2р. разом пол. австр. 162 карб., а з попередніми—462руб.

НА НАРОДНЮ ШКОЛУ. I

Від Ів Пасішника-Самійленка 5р., А. Тарасюка 3р., Гр. Деркача 5р., А. Юрченка 3р., Л. Крушельницького 2р., М. Марченка 1р., разом—19р., а з попередн.—24р.

НА УКРАЇНСЬКУ ГІМНАЗИЮ.

Від підполк. М. Літвінова 50р., пластуна Л-щ-о (з Армії) 15р., О. Яровенка 5р., Л. Крушельницького 2р., М. Марченка 1р., Г. Левицького 1р., П. Сосанка 1р., Л. Затирки 1р., В. Фралак 1р., В. Дубенського 1р., С. Гладкого 1р., А. Юрченка 3р., Гр. Вовченка 3р., П. Чухрая 3р., від. 113р., а з попередн.—438руб. М. Нискоклона рабрка полон. офіцер. з Болхова Орл. 111.

НА ПАМ'ЯТНИК Т. ШЕВЧЕНКА.

Від А. Юрченка 3р., Л. Крушельницького 2р., М. Марченка 50к., разом—5р., 50к., а з передн.—8р. 50

СЕМІ КОБЗАРЯ Т. ПАРХОМЕНКА.

Від. Ів. Пасішника-Самійленка 5р., А. Тарасюка 4р., С. К. 2р., Н. Т-ко 1р., К. М. 1р. 50к., М. Г. 1р., Г. Х. 1р. І. Д. 1р., Я. Ш. 85к., разом—17р. 35к.

Б Ю Р О.

Московської Організації Української Партії Соціалістів-Революціонерів міститься в Москві—Нїєдський бульвар 6 кв. 35 (Вхід через Воздвиженку і Нижнє-Кисловський пер.). Тех. 2-56-64. Чергування від 12—3 год.

Український Комітет допомоги засланим і виселеним—(Москва, Воздвиженка, д. Брискорнъ, кв. 35) приймає жертви для визволених політичних арештованих і засланих і для тих, які досі не визволені як чужі піддані або не можуть вернутись домів з причини воєнного кордону.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Вас Різниченко. Скасування гетьманства на Україні і останній Гетьман України Кирило Розумовський, 3 нагоди 150-х роковин 1764—1914. Київ. 1916. ст. 35. ц. 40 к.

— Серед довгої низки брошурок д. Різниченка, що всі присвячені подіям чи особам, що так або інакше стосуються Батурина (д. Різниченко, як звісно, впровадив до гурту наукових дисциплін нову науку «Батуринознавства»), оця брошура про скасування гетьманства найменш претенсійна, найпростіше написана і через те має й певну вагу, як популяризація відомостей про послідні часи гетьманського уряду, особливо про Кирила Розумовського. Автор використав давню і новішу історичну літературу і дав досить цікавий нарис життя останнього гетьмана України. До хиб брошури належить звичайна в писаннях д. Різниченка важка мова, з силою неправильних зворотів, русизмів, хоч у сій власне брошурі помітно й деякий з цього погляду поступ: уже немає тих на моськовський лад скорочень («Думавший», рішивший»), що так і рясніють скрізь в його перших книжочках. Правовпис замість прежньої галицької фонетики з силою помилко—звичайний наш, прийнятий скрізь на російській Україні.

М. Ж.

Проф. М. І. Ростовцев. Давно минуле нашого півдня. Переклад Л. Чикаленка. Благодієтворительно. О-во издания общеполезных и дешевых книг. № 72е Петроград. 1916. Ст. 48, ц. 40 к.

Брошура проф. Ростовця, відомого дослідувача класичної Чорноморщини, розповідає в популярній формі про стару грецьку культуру на нашому півдні, про скитів та про їхній побут, на скільки його можна тепер собі уявити по тих пам'ятках, які знаходимо по числених скитських могилах. Виклад професора ілюстровано силою прекрасних знімків з античних предметів,—ваз, казанів, прикрас, зброї, саркофаїв та іншого, що полишило по собі грецьку культуру на Чорноморіі і в наших степах. Се надає особливу цінність і робить читання її лехким та цікавим. Шкода тільки, що немає географічної карти, з якої видно було б розповсюдження грецької колонізації на нашому півдні і межі її впливу на тодішніх мешканців степу. За те подано (перекладчиком) пояснення менше зрозумілих слів та історичних термінів і йменнів. Переклад зроблено дуже гарно, без крутих зворотів і мало вживаних слів. Це все робить переклад книжочки пр. Ростовцева користним придбанням нашої популярної літератури. Трохи дороженька ціна, вважаючи навіть на дуже чепурний вигляд видання і на сучасні умовини друкарської справи.

Д. Д.—ко.

Редактор-видавець Л. Сологуб.

„ШКОЛА И ЖИЗНЬ“

еженедільна громадсько-педагогічна газета з ежем'сячними приложевіями,
видавана в Петрограді під загальною редакцією Г. А. ФАЛЬБОРКА.

VII г. изд.

Открыта подписка на 1917 годъ.

VII г. изд.

Война, несущая гибель многимъ достояніямъ культуры, требуетъ особаго вниманія къ вопросамъ народнаго просвѣщенія. Наша задача—сдѣлать эти вопросы понятными, близкими всѣмъ и каждому.

Война грозитъ ослабить воспитательную роль школы, лишитъ ее ея лучшихъ элементовъ. Наша задача—выяснить нужды школы и отстаивать интересы учителя.

Жизнь не ждетъ и требуетъ неотложнаго проведенія здоровыхъ, національныхъ началъ въ перестраиваемую среднюю школу. Наша задача—звать къ этой работѣ творческія силы страны—семью, общество и мѣстное самоуправленіе.

Школа должна чутко прислушиваться къ запросамъ жизни. Наша задача—отражать эти запросы и подсказывать пути къ ихъ удовлетворенію.

Въ числѣ приложеній на 1917 г. будутъ даны: посмертный трудъ Э. Мейяна, одного изъ создателей экспериментальной педагогики—„Трудъ и игра ребенка“; сборникъ статей по вопросамъ физическаго образованія и воспитанія; работа по философіи воспитанія выдающагося итальянскаго педагога Джентиле и др.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА на газету съ ежем. безпл. прилож. **10 р.** на 6 мѣсц. **5 р.** на 3 мѣсц. **3 р.** съ доставкой и пересылкой на годъ

Подписка принимается: въ Главной Конторѣ (Петроградъ, Лиговская ул., 87), во всѣхъ почтовыхъ деп. отд. и солидныхъ книжныхъ магазинахъ Пробныя №№ высылаются бесплатно.

Годъ издан.
12-й

ПРОДОЛЖАЕТСЯ ПОДПИСКА на 1917 г.

150 №№
въ годъ.

на „ГАЗЕТУ ГАДЯЧСКАГО ЗЕМСТВА“.

Газета выходитъ 3 раза въ недѣлю: по понедѣльникамъ, средамъ и пятницамъ.

Подписная цѣна: на годъ съ пересылкой: по земской почтѣ 2 руб. 12 м.—2 р., 9 м.—1 р. 55 к. 6 м.—1 р. 10 к., 3 м.—50 к., 1 м.—20 к. По правительственной 3 р. 12 м.—3 р., 9 м.—2 р., 6 м.—1 р. 60 к., 3 м.—1 р., 1 м.—50 к.

Годовымъ и полугодовымъ подписчикамъ будетъ разосланъ сельско-хозяйственный календарь „Хуторянинъ“ на 1917 годъ.

ПРИЕМЪ ПОДПИСКИ и ОБЪЯВЛЕНІЙ: Земская Управа, г. Гадячъ, Полтав. губ.

Видавництво „Дзвін“.

„Дзвін“. Збірникъ I.	1 р. 10 к.
Лесь Українка Твори. Том I.	1 р. 20 к.
В. Винниченко. Твори. Книга I. (друкується) — р. — к.	
„ „ „ IV.	1 р. — к.
„ „ „ V.	1 р. — к.
„ „ „ VI.	1 р. 25 к.
„ „ „ VII.	1 р. — к.
„ „ „ VIII (гот. до друку).	
„ „ „ IX.	1 р. 25 к.
„ „ „ X. Хочу. Ром. 2 р. — к.	
„ „ „ XI. Записки Кирпатого Мефистофеля. Роман. (друкується).	
„ „ „ XII. Пьеси. (друкується).	
„ Молода Кров. Комед. на 4 дії. 50 к.	
„ Брехня. Пьеса на 3 дії. 50 к.	
Л. Юркевич. Національна справа і робітництво 15 к.	
„ „ „ Класи і суспільство.	20 к.
„ „ „ Кооперація і робітництво	30 к.
М. Вороний. Ліричні поезії. Том I.	80 к.
С. Чернасенко. Казака старого млина. Драма. 50 к.	

В. Левинський. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. З передмовою Льва Юркевича. 80 к.

Дрібна Бібліотека.

В. Винниченко. Біля машини. Оповідання.	8 к.
„ „ „ Федько-Халамидник.	10 к.
„ „ „ Кузь та Грицунь.	10 к.
„ „ „ Уміркований та Щирий.	5 к.
„ „ „ Ландюг. (друкується).	
„ „ „ В чім наша сила. Збірникъ статей (друкується).	
Про лихі пошесті та як боротися з ними.	10 к.
С. Тодосієнко. Розмова про школу.	4 к.
С. Подолянин. Українець за-кордоном і мандрівка в минуле.	6 к.
Б. Лазаревський. Святий город. Опов.	8 к.

Головний склад Видавництва:

Харків. Петровська пер. 18. «Українська Книгарня».
—Кіїв. Українська Книгарня. Безакіівська, 8. Продаж по всіх укр. книгарнях.

ВИДАННЯ Т-ВА „ВЕРНИГОРА“:

КЛАСИЧНА СЕКЦІЯ: „Тартюфъ“ Мольера. Виршований переклад Вол. Самійленка. З ілюстраціями (незабаромъ буде въ продажі).

Твори І. Франка: „Захар Беркут“ (у друку), „На Святоюрській горі“ та „Пан Вишенський“ (у друку).

НАУКОВА СЕКЦІЯ: Ніцше „Так мовив Заратустра“ 1, 2, 3 та 4 частини (у друку).

СЕКЦІЯ МИСТЕЦТВА: серія (4 листівці) художніх листивок М. Жука (є в продажі).

Книгарням та інституціям звичайна знижка.

Адреса видавництва „Вернигора“: Кіїв, Львівська 33, пом 28.

Открыта подписка на 1917 годъ на
„ЧЕРНИГОВСКУЮ ЗЕМСКУЮ ГАЗЕТУ“.

ИЗДАНИЕ ЧЕРНИГОВСКАГО ГУБЕРНСКАГО ЗЕМСТВА.

Газета будетъ выходить въ 1917 г. **ДВА РАЗА ВЪ НЕДѢЛЮ**—
по вторникамъ и пятницамъ.

ПРОГРАММА ГАЗЕТЫ:

- 1) Новые законы; распоряженія правительства.—2) Статьи по земскимъ и другимъ общественнымъ вопросамъ, а также матеріалы, относящіеся къ описанію быта населенія и исторіи, преимущественно мѣстной.—3) Земская и городская хроника Черниговской губерніи.—4) Земская и городская хроника Россіи.—5) По Черниговской губерніи.—6) По Россіи.—7) За границей.—8) Библиографія.—9) Разныя свѣдѣнія.—10) Вопросы и отвѣты.—11) Справочныя свѣдѣнія.—12) Почтовый ящикъ.—13) Объявленія.

ПОДПИСНАЯ ПЛАТА на „ГАЗЕТУ“ **3 р.** на годъ и **1 р. 50 к.** на полгода съ пересылкой.

Годовые платные подписчики получаютъ, безъ всякой доплаты, два выпуска „Земскаго Сборника Черниговской губерніи“.

ПОДПИСКА ПРИНИМАЕТСЯ: въ г. Черниговѣ—въ редакціи „Газеты“, Губернской Земской Управы и Книжномъ Складѣ Черниговскаго Губернскаго Земства (Черниговъ, Шоссейная ул.), а также въ уѣздныхъ земскихъ управахъ и конторахъ земскихъ страховыхъ агентовъ Черниговск. губ.

XIII-й г. изд. **Продолжается подписка на 1917 годъ** XIII-й г. изд.
на ежедневную газету

„ГОЛОСЪ ЮГА“.

Въ „ГОЛОСЪ ЮГА“ помѣщаются статьи по политическимъ и общественнымъ вопросамъ извѣстныхъ политическихъ и общественныхъ дѣятелей. „ГОЛОСЪ ЮГА“ даетъ иллюстрированныя приложенія, посвященныя важнѣйшимъ событіямъ общей и мѣстной жизни, а также помѣщаетъ портреты и рисунки въ текстѣ газеты. Во всѣхъ крупныхъ городахъ и сельскихъ поселеніяхъ нашего района „ГОЛОСЪ ЮГА“ имѣетъ корреспондентовъ, поставляющихъ свѣдѣнія по почтѣ, телеграфу и телефону. Вслѣдствіе значительнаго увеличенія расходовъ по изданію подписная цѣна на 1917 годъ временно увеличена.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: съ доставкой: на годъ 13 р. 50 к., 1/2 года 7 р. 50 к. 3 мѣсяца 4 р. 25 к. 1 мѣсяць 1 р. 50 к. Безъ доставки: на годъ 12 р. 50 к., 1/2 года 6 р. 75 к., 3 мѣсяца 3 р. 75 к., 1 мѣсяць 1 р. 35 к. Для служящихъ земскихъ и городскихъ учрежденій, рабочихъ на фабрикахъ и заводахъ, кредитныхъ и кооперативныхъ товариществъ подписная плата: на 1 м.—1 р. 25 к., на 3 м.—3 р. 60 к., на 6 м.—6 р. 50 к. на 12 м. 12 р.

КОНТОРА ПОМѢЩ. въ г. Елисаветградѣ, по Ивановской ул., въ д. Шатова. Открыта съ 8 ч. у. до 7 ч. в.
Издатель Д. С. Горшковъ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1917 ГОДЪ
на ежедневную газету

„Полтавскій день“.

(Пятый годъ изданія).

Подписная цѣна: На годъ 8 р. на 6 мѣс. 4 р. 50 к., на 3 мѣс. 2 р. 50 к., на 1 мѣс. 90 коп.
Подписка принимается въ конторѣ газеты: Полтава, Шункинская № 33 и во всѣхъ книжныхъ и писчебумажныхъ магазинахъ и въ почтовыхъ конторахъ.